

249 m.
v. r. k. m. g. l. n.

A BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI
ÉS
MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI
TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

18⁹²/93

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

ÖSSZEÁLLITÁ:
DR. KÁRÁCSONYI JÁNOS,
FŐTITKÁR.

TIZENHETEDIK KÖTET.

GYULÁN, 1893.
A TÁRSULAT KIADÁSA.

A békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat Évkönyve tizenhét kötetben megjelent a következő tartalommal.

I. Kötet: 1. Békésm. régész- és művelődéstörténelmi társulat keletkezése, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. B. Harruckern Ferenecz udvartartása, *Haan Lajostól*. 3. A nők műveltsége társadalmunk alsóbb osztályában, *György Vilmostól*. 4. A Justh család okmányairól, *Zsilinszky Mihálytól*. 5. Az 1543-iki gyulai országgyűlés, *Haan Lajostól*. 6. Művelődéstörténet és a művelődés Békésvármegyében, *Hajóssy Ottótól*.

II. Kötet: 1. Kristóffy György jellemrajza, *Benka Gyulától*. 2. Történelem előtti korszak, *Haan Lajostól*. 3. B.-Csaba lakosságának életéből, *Szemán Sámuel-től*. 4. Békésmegye III. Károly alatt, *Haan Lajostól*. 5. Békésm. nép a Pero-féle lázadásban, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Tomesányi József emlékezete, *Hajóssy Ottótól*. 7. Két okmány a török korból, *Zsilinszky Mihálytól*.

III. Kötet: 1. Székács József emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. B. Eötvös József szt.-tornyai magánya, *György Vilmostól*. 3. Békésmegyei agyag-, érez- és esontnemű régiségek, *Haan Lajostól*. 4. Békés város történetéből 1714—1800. dr. *Hajnal Istvántól*. 5. Szegedi Kis István életéből, *Haan Lajostól*. 6. A tarhosi pusztán ásott régiségekről, dr. *Hajnal Istvántól*. 7. Tomesányi József költeménye, közölve *Bonghai Benjámintól*. 8. Elnöki beszéd az orosházi gyűlésen márcz. 18-án, 1877. 9. Elnöki beszéd a békési gyűlésen július 29-én, 1877.

IV. Kötet: 1. Vázlatok M.-Berény multjából, id. *Jeszzenszky Károlytól*. 2. A m.-berényi gymn. története, *Petz Gyulától*. 3. Cholera-jegyzőkönyv, ifj. *Jeszzenszky Károlytól*. 4. Gróf Károlyi György emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 5. Békésmegye a török világban, *Göndöcs Benedektől*. 6. Szarvasi néplázadás 1835-ben, *Sipos Somától*.

V. Kötet: 1. Geiszt Gáspár emlékezete, *Göndöcs Benedektől*. 2. Gyulavár-multjából, *Fraknói Vilmostól*. 3. Huzain bég, gyulai várparancsnok magyar levele és magyar köriratu pecsétje 1604. évből, *Haan Lajostól*. 4. Őskori emlékek a békésmegyei muzeumban, dr. *Hampel Józseftől*. 5. Az 1753-iki egyházlátogatás Szarvason, *Gajdács Páltól*. 6. Szarvasi, turi és szent-andrási határban talált régészeti tárgyak ismertetése, *Haan Lajostól*. 7. Gacsári István füzes-gyarmati krónikája közli: *Zsilinszky Mihály*.

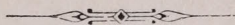
VI. Kötet: 1. A szent-andrási esata és Gyula ostroma, *Thali Kálmántól*. 2. B. Wenckheim László emléke, *Göndöcs Benedektől*. 3. A békésmegyei Jakobinusok, *Zsilinszky Mihálytól*. 4. Gyulaváros tanácsának levele, 1560. *Haan Lajostól*. 5. B. Wenckheim Béla emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Gacsári István füzes-gyarmati krónikája, közli: *Zsilinszky Mihály*. (Folytatás.)

HAAN LAJOS.

A BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI
ÉS
MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

18⁹²/93.

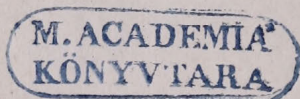

ÖSSZEÁLLITÁ:
DR. KARÁCSONYI JÁNOS,
FŐTITKÁR.

TIZENHETEDIK KÖTET.

GYULÁN, 1893.
A TÁRSULAT KIADÁSA.

300808

I.

Irodalmi dolgozatok.

I.

Haán Lajos emlékezete.

A békésmegyei régész és közművelődési egyletnek augusztus 12-én Csabán tartott közgyűlésén felolvasta: *Zsilinszky Mihály* az egylet tiszteletbeli tagja, Csongrádmegye főispánja.

T. Közgyűlés! A békésvármegyei régészeti- és művelődéstörténeti egyesület azt a szép és magasztos czélt tűzte ki feladatául, hogy összegyűjtse mindazt, ami a tudomány, irodalom és művészet; az ipar és kereskedelem, a gazdaszat és földmivelés, a politika és közélet terén, mint megyei nevezetesség tűnt fel.

Kiválóan szép feladata továbbá, hogy megszerezze a megyebeli kitűnő férfiak arcképeit, életrajzait és műveit, hogy a pusztulástól megóvja a megyében található történelmi nevezetességű romokat, felkutassa a megyére vonatkozó mindennemű régiségeket, történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi czimereket, községi pecsétet, szóval, hogy lehető híven tüntesse fel a vármegye közéletének, szellemi és anyagi fejlődésének és felvirágzásának képét.

Kétségtelenül szép és nagy feladat az, mely csak kitartó munkával oldható meg.

Azt hiszem, hogy az egyesület élő és működő tagjainak érdemeiből semmit sem vonok le akkor, ha állítom, hogy azon czél megvalósításában senki sem fáradott annyit és oly lelkesen, mint az a férfiú, akinek emlékezetét megújítani nekem jutott kedves, de egyúttal nehéz feladatomul.

Kedvesnek mondom e feladatot azért, mert ezzel legalább egy kis parányi részét róvhatom le azon hálának, melyel a megboldogult férfinak, úgylis mint veje, úgylis mint egykori munkatársa tartozom.

Nehéznek mondom pedig azért, mert az enyémnél több idő és kevésbé zaklatott kedély kellene ahhoz, hogy sok téren szerzett érdemeit híven és méltóképpen lerajzolhassam.

Haán Lajos egyesületünknek kezdetétől fogva élete fogytáig hű és fáradhatatlan *alelnöke* volt. Nem hiúság, nem dicsvágy, hanem a szent ügynek önzetlen szeretete és a lelkesedésnek az a kifogyhatatlan tüze hevítette kebelét, mely nélkül nagy eredményt felmutatni nem lehet.

Mintha most is látnám, oly élénken emlékezem — és azt hiszem, emlékeznek önök közül is sokan — azon gyűléseinkre, melyeknek főhőse ő vala. Mindig mosolygó arczával úgy tűnt fel, mikor a felolvasó asztalhoz ült, mikor rendezte a régi emléktárgyakat, melyekről beszélni akart, mint egy ókori krónikus, mint egy élő bárd, aki mindig tudott valami szépet, valami érdekést és tanulságosat mondani arról a földről, melyet szűkebb hazájának nevezett. Szerény önérzet és boldogság sugárzott le jóságos arczáról, valahányszor egy-egy felolvasásával lelkesedésre ragadta közönségét.

Haán Lajos előadásában mindig volt valami megragadó. A közönség nem ok nélkül bámulta azt a ritka tehetséget, hogy a legközönségesebbnek látszó közeszközökről és ékszerekről órákig tudott szépen és tanulságosan beszélni, anélkül hogy fárasztott, anélkül hogy untatott volna. Ki ne emlékeznék a vármegye dísztermében tartott azon felolvasásával elért tapsvihara, melyet br. Haruckern Ferencz udvartartásáról tartott? Ki ne emlékeznék vissza azon felolvasására, melyet *B.-Csabán* Békésvármegyének III. Károly alatti állapotáról, *Szarvason* és *Komlóson* az ottani régiségekről és *Békésen* Szegedi Kiss Istvánról tartott?!

Minden felolvasás egy-egy esemény számba ment.

Ezen páratlan eredménynek titkát az képezte, hogy mindig az illető városok és községek multjából, vagy ott szereplett egyének életéből választotta tárgyat. Nem kalandozott szerte gondolataival a távoli országok nevezetességei között; nem követte azon szűk látkörű, de nagyzásra hajló vidéki tudósoknak példáját, akik saját vármegyéjük multjának czime alatt a római katakombákról és a pompeji veszedelemről szerettek beszélni. Ő mindig Békésvármegye multját tartotta szemei előtt; kevesebb dicsőséget, de több hasznot akart elérni, daczára annak, hogy a hazai s világ-történelem minden korszakában kellő jártassággal birt; daczára annak, hogy a hazai történelem mezején szerzett ismeretek tekintetében kevesen mérkőzhettek vele: ő mégis legfőbb örömét és dicsőségét abban lelte, hogy városának és vármegyéjének multját önálló kutatás alapján megvilágítsa.

Igy lett ő Békésvármegye első monografusává, első történetírójává.

Ezt a dicsőséget senki sem fogja elvitathatni. Lehetnek, sőt kétségen kívül lesznek is, akik a történelmi tudomány gyors és örvendetes fejlődéséhez képest e téren nálánál nagyobb eredményt fognak felmutatni, lehet, hogy fel fogja és művészi forma tekintetében az ifjabb nemzedék túl fogja őt haladni, s magasabb színvonalon álló irodalmi művel fogja Békésvármegyét megajándékozni: de az úttörők és útmutatók első lelkes fáklyavivője mindig Haán Lajos fog maradni.

Munkás élete példányképül fog szolgálni az ifjabb nemzedéknek. Buzdítást fog abból meríteni a csüggedő; bátorságot és önbizalmat a gyenge; lelkesedést és kitartást a haladásnak minden igaz barátja.

Tulajdonképpen nem Békésvármegyében, hanem Nógrádvármegye Sámson-háza nevű községében született (1818. aug. 13-án), hol atyja ev. lelkész volt. Egy hónapos korá-

ban hozták Csabára, mivel atyját időközben csabai pappá választották. Édes anyja Petényi Judit, szintén papi családból származott; leánya volt Petényi Gábor a belovai ev. lelkésznek és nővéve Petényi Salamonnak, a híres magyar ornitholognak, aki a magyar nemzeti muzeumban a természetrajzi osztálynak őreként volt ismert.

Haán Lajos a házi nevelés mellett először a csabai népiskolában, Ralkó János és Andrásovicz György tanítók alatt kezdett tanulni, majd 1829-ben átment a m.berényi ev. gymnásiumba, mely aztán 1834-ben átvitetett Szarvasra. A philosophiát és a theológiát Eperjesen s Jenában végezte. Ez utóbbi helyről tanulságos utazás után Csabára jöven vissza, elfoglalta első hivatalát, t. i. az atyja melletti segédlelkézséget és az éppen akkor felállított magyar polgári iskolai tanárságot.

A későbbi jeles papnak és historikusnak kiváló tehetségei már tanuló korában nyilvánultak.

A könyvnélküli tanulást, vagyis az úgynevezett »magolást« nem szerette; ellenben az önképzés minden eszközét felhasználta, hogy ismereteit gyarapítsa. Csabán a legöregebb embereket szerette meghallgatni a régi emlékekre nézve. Nagy érdeklődéssel tudakozódzott tőlük, hogy az ők gyermekkorukban milyen volt a templom? meddig terjedt a falu határa? kik voltak a papok és tanítók stb.

Mezőberényben és Eperjesen már az irodalom ragadta meg lelkét. A mezőberényi gymnáziumban Molitorisz Adolf tanár tanította a magyar és latin »stylust.« Sajátságos módszerével nagy eredményt tudott felmutatni tanítványaival, kik között Haán Lajos és Sárossy Gyula első sorban versenyeztek egymással, pro honore hungarorum, slavorum et germanorum.

De tulajdonképpen csak Eperjesen nyert szárnyakat a magasabb tanulmányok önálló elsajátításában. Mindig boldogan és önérzetesen emlegette az Eperjesen töltött napokat és az eperjesi kollégium iránt élete fogytáig mindig

hálás volt. Ott élte át az ifjúság aranyos korszakát; ott lelkesedett fel a magyar irodalom iránt, ott alakult meg a tehetségesebb és lelkesebb ifjaknak »magyar és tót« *társasága*, mely a költői lélek szabad szárnyalását éppen úgy mozdította elő, mint ahogy felköltötte a komoly tudományok és eszmények iránti szeretetét. Az eperjesi magyar és tót irodalmi társaságok a harminczas és negyvenes években nagy szerepet játszottak. A közéletnek nem egy kiváló bajnoka nyerte ott az első impulsust a közéletben való szereplésre.

Ezek a társaságok az iskolai rendes tanulmányok mellett egészen elkülönítve működtek. Volt saját szabadon választott előljáróságuk; elnökjük; titkárjuk, pénztárnokuk és könyvtárnokuk; volt saját pecsétjük. Üléseik nyilvánosak, melyeken szabadon választott tárgyakról felolvasások és bírálatok tartattak. A jelesebb munkák beirattak az úgynevezett »érdemkönyvbe.« Haán Lajos a magyar társaságnak előbb könyvtárnoka, majd Vandrák tanár mellett alelnöke volt. Ez nagy megtiszteltetés volt, melyre méltán büszke lehetett, mert a társaság tagjai között sok későbbben szereplő s részben ma is szereplő kitünőség foglalt helyet. Ott volt Sárossy Gyula, Vahot Imre és öcsese Sándor, Lisznyay Kálmán, Kerényi Frigyes, (akkor Christmann Emil), Irányi Dániel, Várady Károly, Máday Károly, Duka Tivadar, Thern Károly, Ruttkay Emil és többen.

Az a szellem, mely az eperjesi tanuló ifjúság között uralkodott, erős táplálékot nyert az országban nyilatkozó közszellemtől, mely határozottan szabadelvű irányban fejlődven, az úgynevezett reformkorszakot és a magyar minisztériumot hozta létre. A politikai és társadalmi, az irodalmi és művészeti élet erősen nemzeti irányban fejlődött. A fiatalság elemében volt. *)

*) Az eperjesi magyar társaságról írt H. egy cikket 1877-ben a „Békésmegyei Lapok“ áprilisi számában ezen czím alatt: „Egy öregnek ifjúkori visszaemlékezései.“

Haán Lajos ingadozni kezdett, nem volna-e hálásabb tér a politikai zajos pálya, mint a lelkeszi csendes hivatal? Végre mégis a theologia mellett maradt. Egy kis nevelői gyakorlat után külföldre készült. Jéna volt akkor a magyar evang. theologusoknak főegyeteme. Hires, tudós tanárok, olesó és szabad élet vonzották oda a fiatalságot. Nem is volt oly féktelen diák élet, sem annyi Burschenschaft egy német egyetemen sem, mint Jénában. A magyarok bámulták, de nem követték a német diákok szabados életét. Ők már végezték iskoláikat; leendő pályájokra nézve tisztában voltak magukkal; csak tapasztalás és szélesebb látkör szerzése végett mentek ki.

S e részben roppant hatása volt a külföldi egyetemekre való járásnak. Aki onnét hazakerült, az rendesen gazdag szellemi kincseket hozott magával.

Haán azok közé tartozott, akik az élet czélját komolyan fogták fel. Jénából a hires berlini egyetemre ment, ahol sokat tanult, sokat látott, sokat tapasztalt. A mai elpuhult és kényelmes vasúti utazáshoz szokott utazó alig fogja elhinni, hogy a negyvenes évek fiatalsága rendesen gyalog utazta be az idegen országokat. Haán mihelyest egyetemi tanulmányait befejezte, gyalog indult hazafelé; de természetesen nem egyenest, hanem egy nagy körutat téve, Németország apróbb országain keresztül.

Berlinből aug. 1-én indulva Saalfeld, Coburg, Bamberg, Würzburg, Frankfurt, Mainz, Darmstadt, Worms, Mannheim, Heidelberg, Rastadt, Strassburg, Stuttgart, Tübingen, Reutlingen, Augsburg, München, Wasserburg, Salzburg, Ischl, Gmunden, Wels és Linz városain keresztül szeptember végén Bécsbe, onnan Budapestre és Csabára érkezett. Csak a Rajnán és a Dunán ült hajóra, másutt mindenütt gyalog ment Chotvács András barátjával. Természetes, hogy az útba eső nevezetességeket mindenütt megsejmeltek és tanulmányozták.

Utközben Pesten hallotta meg, hogy Csabán *magyar iskolai* tanárnak választották meg.

Nagyobb ambícióval soha tanár sem fogott feladatának megoldásához, mint ekkor Haán Lajos. Iskolájának célja nemcsak az volt, hogy a népiskolát végzett fiúk magasabbfoku ismeretekben részesüljenek, hanem különösen az, hogy a tót fiúk tanuljanak meg magyarul beszélni; hogy a szülők ne legyenek kénytelenek gyermekeiket a magyar nyelv megtanulása végett a szomszéd magyar városokba küldeni, hanem hogy azok itt saját felügyeletök mellett neveltessenek fel. Haán a feladatot fényesen oldotta meg. Hogy minő módszert használt azt ő maga ekképen írja le naplójában: »hogy tanítványaim magyarul beszélni megtanuljanak, behoztam azon szokást, hogy senkinek sem volt szabad beszélnie másként, mint magyarul. Aki rosszul beszélt magyarul, azt a világért sem volt szabad kigunyolni, hanem inkább kiigazítani kellett. Az ilyen kiigazítót mindig megdicsértem. Aki pedig mégis tótul beszélt, — ami felette ritkán történt — az egy grádussal lejjebb ment. Ezzel azt akarom elérni, hogy az intézet feleljen meg azon kitűzött céljának, hogy abban a gyermekek magyarul megtanuljanak. És ez az Isten segédelmével sikerült is. Aki iskolába két évig járt, az oly hibátlanul beszélt és irt magyarul, mintha csak Kecskeméten iskoláztatták volna. . . !«

Ezen eljárás a versenyzés szellemének felébresztése mellett valóban szép eredményeket mutatott fel. Anélkül, hogy a szülék vagy gyermekek kényszert vagy anyanyelvük elleni merényletet láttak volna benne, terjesztette a magyarság iránti szeretetet. S ennek jutalmát nemcsak a vármegye alispánjának vezetése mellett a közvizsgálatokon megjelent küldöttség elismerő dicséretében, hanem különösen abban találta fel, hogy ezen magyar iskolából kikerült gyermekekből utóbb a csabai ev. egyház és a város élén eredménnyel működő derék férfiak lettek. Volt idő, mikor a legelső paraszt gaz-

dák, mint a közbizalom által megválasztott tisztviselők, hálálkodni jöttek Haánhoz, mint papjokhoz, azért, amit tőle, mint egykori magyar tanárjuktól tanultak.

Kétségtelenül még élénk emlékezetében van sokaknak az a lélekemelő jelenet, midőn néhány évvel ezelőtt Vidovszky János vezetése mellett egy diszes küldöttség jelent meg a parochián, hogy háláját és ragaszkodását tolmácsolja a szeretett tanár előtt. Még most is emlékezem azon szeretetteljes szavakra, melyekben válaszolt egykori tanítványainak.

A tanárságot azonban, bármily kedves emlékek kötötték is hozzá, felelerélte a *lelkészi* állással.

Haán Lajos munkásságának java részét a lelkészi hivatal foglalta el. Ez volt az ő igazi eleme, ahol tudományának, kedélyének és emberbaráti szeretetének kincseit legjobban értékesíthette. Ez volt az a mező, melynek alapos megművelése, a vallás erkölcsi eszméknek elvetése, ápolása és gyümölesöztetése férfias becsvágyának legméltóbb tárgyát képezte. A nemes büszkeség érzete szállott ki homlokán valahányszor arról volt a szó, hogy a hazai *legnagyobb evang. egyháznak* a papja. Képviselő koromban gyakran botránkozását fejezte ki a felett, hogy a képviselő házban mily kevés csend és komolyság van akkor is, ha jeles szónokok beszélnek. Mennyivel hálásabb — ugymond — az én csabai népem hallgatósága, mennyivel magasabb az én szószékem és oltárom! Ha én beszélek, nem kell tartanom attól hogy valaki értetlenül közbekiált, nem kell félnem az elnök figyelmeztető szavától: hirdetem az Isten ígését szabadon hét-nyolcezer embernek lelkét felemelem az éghez, és lekönyörgöm rájuk az istennek áldását, megdorgálom és megtérítem a bűnösöket, megkeresztelem és megerősítem hitökben a gyermekeket és a gyengéket, megáldom a szeretet kötelékei által összekapcsolt házassokat s elkisérem elhalt kedve-

seiket az örök nyugalom színhelyére . . . lehet-e ennél magasztosabb hivatás!

Egy hivatásának magaslatán álló férfinak őszinte nyilatkozata ez. Férfiúé, aki anélkül, hogy a törvényhozás, vagy a közélet bármely pályáját kiesinyelné, a magáét mindennek felett becsüli, az iránt lelkesedni es lelkesíteni tud.

Haán Lajos papságának nyomai épugy meg fognak látszani évtizedek után is, amint meglátszottak nyomai tanárságának egy egész generáción. Mert ő nemcsak a szószéken tudott bölesen és népszerűen szóokolni, nemcsak az oltár előtt tudott hatással imádkozni, hanem külső érintkezéseiben is, saját szeretetre méltó modorával, példás családi életével is tudott hatni.

Nem az a pap volt ő, aki más az oltár előtt és más a társadalmi életben; nem az a pap volt ő, akinek tettei ellentétbe jönnek azzal, amit a szent helyen prédikál. Lényének alapját, egyéniségének főjellemvonását az őszhang képezte. Ugyanaz volt minden körülmények között. Nyílt, egyeneslelkű és hű. Komoly a szent eszmékkal való foglalkozásaiban; vidám és tréfás a társadalmi összejövetelekben; nehéz körülmények között, mikor nagy csapások érték, — mert fájdalom ebben is bő része volt — jó paphoz illően megnyugodott a jó isten akarátában; de ha derültebb napok következtek, ha családi vagy hazafias öröme volt, asztalához gyűjté számos barátját és szívét, lelkét megosztá velök. Szórakozásaiban mértéktartó, kötelességeiben pontos és nagy eseménynek kellett közbelépnie, hogy ő a templomot elmulasztotta volna! És a papi kötelességek teljesítése nemcsak abból állott, hogy itthon, a saját gyülekezetében lelkiismeretesen végezte teendőjét; hanem abban is, hogy az őszegyház érdekeit is előmozdította.

Sokáig szolgálta a békési év. esperességet, mint jegyző és decanus; de — ami jellemző esperesi hivatal nem akart vállalni soha, mert attól félt, hogy a közigazgatás teendői

teljesen elvonják irodalmi kedvencz foglalkozásától. Legfőbb egyházi tiszte, melyre büszke volt, mivel az összes hazai ev. egyházak szavazatától nyerte, az egyetemes egyházi *főjegyzőség*, melyet holta napjáig viselt. Nagynevű egyetemes elnökei iránt érzett őszinte háláját azzal mutatta meg, hogy megírta és a prot. egylet kiadványai során kiadta »Az egyetemes ev. egyház felügyelői« czimű jeles dolgozatát, melyet a kritika kedvezően fogadott.

Általában Haán közéleti működésének minden mozzanatát egy-egy irodalmi mű jellemzi.

Mint csabai káplán és magyar iskolai tanár 1845-ben az ev. ó-templom felszenteltetésének százados emlékére, a presbyterium megbízásából megírta »B.-Csaba és ebben különösen az ev. egyház monografiáját — tótul és magyarul. 1847-ben kiadta és részben írta a csabai ev. egyház külön használatára szóló »Kis énekes könyvet.«

Mikor Csaba (1845.) örökösen megváltotta magát földes uraitól, a város előljárói Haán Lajost kérték fel, hogy ez ügy népszerűsítése céljából egy népdalt írjon a köznép számára, amit ő nagy hatással meg is tett. — Mikor az 1848–49-iki események lezugása után Nagylakra ment rendes lelkésznek, ott Zajacz lelkész-társával a templom renoválás alkalmából »Ó- és Uj-Nagylak történeteit« adta ki 1852-ben.

Mikor a sok ülés következtében keletkezett bajának gyógyítása céljából, dr. Fischhofhoz Lunkányba ment és kigyógyult, emlékül verset írt az áldott víz dicsőítésére. *)

*) A vizeken lebegett Istennek szelleme hajdan,

Vizben azért van még mostan is istenerő,

Kóromat is sok ivott gyógyszer nem birta legyőzni;

Végre legyőzé azt a' vizek habja hamar.

Mert temető a víz, nyavalyáknak nagy temetője,

Eltemetém én is kóromat árjaiba.

Nyugodj hát nyavalyám, nedves sirodban örökre

Síri jeledre csupán ezt írom: „Éljen a víz!”

És te sokat gyógyíts, LUnkány hŰs neDVŰ VÍránya,

E VersseL bUCsUZlk Haan LaJos, áLDVa VÍzeD!

Mikor 1855-ben atyjának halála után esabai rendes lelkész minőségében visszakerült tevékenységének főhelyére és megkezdődtek az ev. egyház alkotmányának átalakítására célzó bécsi tanácskozások, s azoknak alapján kiadatott a híres »Császári pátens«, Haán Lajos a hazafias felekezeti szellem ébresztésére kiadta »Időszaki táblák a magyarhoni evang. egyház történelméhez« című emléktáblát, majd egy hasonlót a *hazai történelemből*.

Valamivel előbb, 1858-ban, mint a jénai egyetem egykori polgára, ezen egyetem három százados emlékünnepeére kiadta »Jena hungarica, sive Memoria Hungarorum a tribus proximis saeculis academiae Jenensi adscriptorum« című munkáját.

Mint egyetemes főjegyző írta a fentemlitett munkát és az *Egyetemes* névtárt; mint vármegyei bizottsági tag megírta 1870-ben *Békésvármegye hajdanát*, mely utat nyitott neki a magyar tudományos Akadémiába, hol »Bél Mátyás életé«-vel foglalta el székét 1878-ban.

Mint az országos történelmi társulatnak választmányi tagja országszerte gyűjtötte a történelmi adatokat, — és végre mint a békésmegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulatnak egyik alapítója és alelnöke írta azokat a tanulságos és fölötte érdekes czikkeket, melyekről fentebb tettem említést; és »*Dürer Albert családi nevének és családjának származási helyéről*« szóló, s külföldön is méltó elismerést nyert művét.

Igy lehet összerakni Haán Lajos tevékenységének mozaik képét azon irodalmi kövecskékből, melyeket ő maga gyűjtött össze életének áldásos útján. Így lesz érthető előttünk az a siker, melyet elért, és az az elismerés, mely még életében osztályrészéül jutott.

Nem említem itt azokat a hízog és egyuttal kitüntető leveleket, melyeket egyházi felsőbbsege részéről, dr. Székács József püspöktől, B. Prónay Gábor, Zsedényi Ede, B. Rad-

vánszky Antal és B. Prónay Dezső egyetemes felügyelőktől nyert, sem azt a szivélyes baráti viszonyt, amelyben m. tud. akadémia legkiválóbb tagjaival élt, kiket gyakran vendégölgyanánt tisztelt.

De meg kell említenem azt, hogy saját egyháza 1880-ban, csabai papságának negyedszázados évfordulóját megünnepelte és hogy a következő évben az egyházi és társadalmi téren szerzett érdemeinek jutalmául Ő Felsége *»Ferencz József lovagrendet«* adományozta neki. Ezt a kitüntetést nemcsak csabai tisztelőinek nagy serege ünnepelte meg hanem a távol vidékről számos üdvözlő iratot nyert. Többek között üdvözölte Román Miron erdélyi román érsek és Ipolyi Arnold, besztercebányai kath. püspök. B. Radvánszky Antal egyetemes ev. főfelügyelő pedig családjával, t. i. vejével B. Nyáry Bélával, leányával és unokájával együtt lerándult Csabára, hogy kedves barátjukat személyesen üdvözölhessék.

Boldog napjai voltak ezek Haán Lajosnak; holta napjáig örömmel emlékezett meg róluk, mint közéleti pályájának kedves emlékeire.

De nem folytatom tovább megboldogult *alelnökünk* érdemeinek festését. Önök uraim és hölgyeim ismerték azokat közvetlen tapasztalásból.

Hiszen még csak egy év óta porladoznak csontjai a sirüregében; hiszen alig hervadtak még meg azok a koszorúk, melyeket hozzátartozói aug. 13-iki gyásznapi emlékére tettek a családi sirbölt ivére. Könnyű lesz felidéznünk lelki szemünk elé azon lelki tulajdonságokat is, melyek őt a csabai társadalom kedvelt alakjává tették.

Ma már kevesen vannak közöttünk, akik emlékeznének a félszázad előtti csabai társadalmi életre, amikor egynehány tisztviselő családja képezte az összes intelligentiát. Az első csabai casinónak jegyzője Haán Lajos volt. Ő rendezte az első conczerteket, ő hozta le a pesti művészeket, hogyszellemi élvezetet szerezzen a közönségnek. Önök tudják meny-

nyire szerette a víg és kedélyes társaságot. Önök emlékeznek arra is, mily kifogyhatlan volt a jó adomákban, az ártatlan tréfában és gyöngéd meglepetésekben. Az esperességi, kerületi és egyetemes egyházi gyűléseken ritkán beszélt, annál gyakrabban mondott közebédeken kedvderítő toastokat, melyekben volt szellem és tartalom.

Távol lakó barátait versekben szokta felköszönteni, s nagy öröme volt, ha hasonló alakban kapott tőlük választ. A rokonok és barátok látogatását senki nem gyakorolta szorgalmasabban mint ő. Gyakran utazott és ha itt-ott véletlenül találkozott egy egy régi jó baráttal, azt okvetlenül megtréfálta. A papi és tanítói karban előfordult adomákat szorgalmasan gyűjtögette s alkalmilag ügyesen elbeszélte. Volt benne czélzatosság, humor és satyra, de mindig a sértés fullánkja nélkül.

Ez a mindig derült kedély, mely csak néha borítottotta el az élet szomorúságainak felhője által, tartotta őt fel lelki testi épségben egész az utolsó betegség kitöréseig. Barátai rokonai már egy év előtt aggódtak felette, mikor megtudták, hogy gyógyíthatlan betegség csiráját hordja magában. Ő maga mindvégig megtartotta hitét, reményét és szeretetét az élethez; meg még akkor is, mikor sejteni kezdte végzetessé vált bajának szomorú végét. Valódi erkölcsi hőshöz méltóan viselte magát még akkor is, mikor már tehetetlenül feküdt ágyában. Humoros megjegyzéseket tett saját tehetetlensége felett. Gyermeteg kedélyével ő öntött bátorságot és reményt azokba, akik nem merték remélni felgyógyulását.

Sajátságos véletlen, hogy valamint édes atyja, ugy ő is születésének évnapján halt meg. Atyja 1855. febr. 3-ikán 76 éves korában, ő pedig 1891. augusztus 13-án, 73 éves korában.

A gyász nagyságát híven tükrözte vissza az az óriási néptömeg, mely nyughelyére, a temetőbe kísérte.

Mi, igen t. közgyűlés, csak most róvhatjuk le hálánk

és szeretetünk adóját elhunyt alelnökünk iránt. Előttünk áll tiszteletet parancsoló alakja, mint tudósé, mint lelkeszé és mint emberé. Az emlékezet kegyeletes érzelme hozott engem is ide, hogy egy szerény felolvasás keretében koszorut tegyek le az igazi érdem, a rendíthetlen hazafiság és fáradhatlan munkásság bajnokának ravatalára.

Ne kisebbítse annak értékét az a körülmény, hogy szerény egykori munkatársa és veje teszi le önöknek nevében is.

Ő sokat tett egyesületünk felvirágoztatásáért, illő, hogy szívünkben hordjuk és kegyeletesen megőrizzük emlékezetét. Áldás poraira!!

Zsilinszky Mihály.

II.

Szemtanú elbeszélése Gyula várának 1529-iki ostromáról.

Mielőtt ezen szemtanú élénk elbeszélésének felolvasását megkezdeném, meg nem állhatom, hogy pár szóval annak jelentőségét s megyénk történetének haladását ne eseteljem. Gyula várának 1529-iki ostromáról az eddigi békésmegyei történetírók: Komáromy, Mogyoróssy, Haan nem tudtak semmit. Az összes Magyarországon fennmaradt kútforrások között csak a Veranésics Antalnak tulajdonított krónika írt róla annyit: »1532. Czibak Imreh megvívá Gyulát, Világosvárat, Vajda-Hunyadot Markoláb Gyergy népétől.«¹⁾ De ez is hibás adat. Az évszám kései, az értelem homályos, mert nem lehet belőle megtudni, pénzért vagy erőszakkal vette-e meg Czibak Gyulát?

S íme most egy messzeeső, külföldi levéltárban föllelt elbeszélés eloszlatja az egész homályt, az esemény szinte élesen domborodik ki megyénk multjának annyi elfeledett, eltűnt eseményei közül. — Köszönhetjük ez eredményt első sorban a békésmegyei történelmi egyletnek, mert ez volt az, a mely a müncheni levéltárban fölfedezett Brandenburgi-féle okiratok jelentőségét fölismerte, azok lemásolta-

¹⁾ Összes munkái II. k. 35 l.

tását megkezdette, s a bennök foglalt adatok világával megyénk multjára már eddig is nagy fényt derített.

Megjegyzem még, hogy az itt következő elbeszélés egyik főhőse, Péter pap, nem volt a mai értelemben vett kath. pap, mert nem volt fölszentelve. Egyike volt ő is azoknak, a kik egy-egy plébánia kedvéért magukra vették ugyan a papi ruhát, de soha sem szenteltették föl magukat, hanem a kegyuraktól nyert javadalmakat helyettesekkel kormányoztatták. E Sadobrych Péter is belebújt éppen a reverendába s e révén Brandenburi Györgytől 1523-ban megkapta a vári-i plébániát, de már pár év múlva megint világi hivatalt vállalt, a gyulai uradalom udvarbíróságát, s e révén csaknem az egész uradalmat ő igazgatta. — Rajta maradt azonban a pap elnevezés plébánoskodása idejéből, noha, ha ezen elbeszélő szavai igazak, erkölcesei éppen nem voltak illők paphoz, sőt még keresztény emberhez sem.

De halljuk a szemtanút.

Contz puskaműves értesítése Gyula nevű váram feladásának körülményeiről.¹⁾

Fenséges herczeg, kegyelmes Uram!

Fenséged tábornoka igen megütközött azon, hogy Gyula városának polgárait a várban fogságra vetettük. Ennek az oka a polgárok makranczos és pártütő természetében rejlett, a miatt ugyanis az idegen urak (t. i. németek és csehek) »gaz kutyák«-nak szidták őket. Oka volt továbbá az, hogy nem viselték szívükön Fenséged érdekeit, hanem a Czibakpártiakkal alkudoztak és kijelentették, hogy a vár segítségére semmit sem tesznek. Erre mi megjegyeztük, hogy az becstelenség, s mihelytt az ágyúk megjelentek, fogságra vetettük őket.

Midőn ez megtörtént, rögtön felkerestük (Sadobrych) Péter papot, az udvarbíró saját lakásán s figyelmeztettük,

¹⁾ Brandenburi György megjegyzése.

gondoskodják elegendő élelemről. Én azonkívül Orbánnal együtt különösen is intettem a könnyen beállható szükségre. De ő egyebet sem felelt a legénységnek, mint hogy: »Ne törődjenek vele; ő az úr a házban, tudja mi a dolga«; bennünket meg avval nyugtatott meg, hogy szerzett már be három évre való gabonát.

A város polgárainak elfogatása után Péter pap (Sadobrich) fölkereste Tóbiást, meghitt emberét, a váron kívül eső s a plébánia udvarán levő új házban s megkérdezte őt, velünk akar-e maradni állandóan, vagy nem? Ő azt felelé, hogy testtel-lélekkel velünk tart, s csakis azért nem jön be a várba, mert hivatalánál fogva kötelessége helyén maradnia; de ha ostromra kerül a dolog, arra kér minket, fogadjuk be családját a várba, őt pedig lássuk el elegendő élelemmel és védelemmel, hogy magát a vár közelében fenntarthassa:

Másnap t. i. Szent-Elek napján (Julius 17.) ostromzár alá fogták a várat, mire mi becsukattuk a várkaput s felszólítottuk a polgárokat, válaszszanak maguknak más bírót, s senkit se fogadjanak maguk közé Czibak emberei közül. De bizony ők még csak nem is hederítettek reánk, hanem maguk nyitottak nekik ajtót, jól tartották étellel-itallal s segítettek nekik a sánczkosarak felállításában.

Erre Péter pap megírta Litzen Jánosnak Budára a mi ostromállapotunkat s egyszersmind felkérte őt, mondja meg a mi urunknak, hogy ostrom alatt vagyunk, vagy pedig a nádornak, hogy gondoskodják felszabadításunkról. A levélre választ nem kaptunk, csakis azt, hogy Péter pap vegyen 200 ökröt s küldje fel neki Budára, vagy pedig, ha ott nagy az ára a marhának, legalább pénzt, hogy azokat helyben megvehesse s Fenségednek elszállíthassa. Igazat mondott-e Péter pap, vagy nem? azt nem tudom, mivel a levelek latinúl voltak írva.

Pár nappal ezután Péter pap néhány magyarral éjnek

idején kinyitotta a kaput s kieresztett egy-pár paripát, nyitva hagyva a kaput is, és a zsilipet is. Az őr erre hozzám futott s tudtomra adá, hogy a kapu nyitva van s senki sem őrzi. A legénység hadnagyát azonnal előszólítottam, ki a kaput bezárta s őrséggel látta el. Mindannyian roppant haragra gerjedtünk Péter pap ellen, ki ezt az áruló csínyet elkövette, s miután jól lehordtuk, a kulcsokat elvettük tőle. »Megérdemelné, hogy a falakról letaszítsuk«, mondák a többiek s a kulcsokat nekem adták át megőrzés végett. Én ugyan eleinte vonakodtam elvállalni ez új hivatalt, s Orbánnak ajánlottam fel, mint aki jól beszéli a magyar nyelvet, de miután ő arra hivatkozott, hogy én régebb szolgája vagyok Fenségednek, elfogadtam s az egész legénységet kölcsönös segítségre és hűségre eskettem.

Másnap ismét eljött hozzám Orbán a kapitánynyal s elmondták, mennyire könyörgött nekik Péter pap, csak hogy ezt a gyalázatot el ne kövessék rajta; ő nem akart rosszat tenni s kéri, adják vissza neki a kulcsokat. Mind ezekre én azt válaszoltam, hogy mintán a kulcsokat úgysis akaratlanul fogadtam el, nesztek itt van, csak arra ügyeljetek, kire bízátok, hogy szégyent ne hozzon reánk s veszedelmet a várba. Ezt megígérték. Alig hogy ez megtörtént, jelentik, hogy Tóbiás szintén bejött a várba, miután a szükség bekergette s hópénzt és élelmet kért. A legénységet ez igen boszantotta, miután még ők maguk sem kapták ki hópénzüket, különösen pedig az, hogy egy ingyenélővel ismét több van a várban. Én aztán meg is mondtam Péter papnak, hogy legjobb volna, ha kitakarodnék a várból egész népségével együtt, úgy sem csinálnak egyebet, mint fogyasztják az eleséget.

Igy aztán napról-napra mindinkább fogyott az élelem és bor, úgy hogy a legénység, (magyarok és csehek) zúgolódni kezdett, hogy már nincs mit enniük és inniük, csak

kenyeret és vizet. Nehányan el is haltak közülök, ami még jobban elbúsította őket; kezdtek már arról beszélni, hogy nincs menekvés, követet nem küldhetünk az ostromzár miatt s különben is ha küldenének is azokhoz, ők volnának az első, kik átmennének Czibak emberei közé s bennünket elárulnának. Erre mi szorgosan kértük őket, hogy tartsanak ki egy kissé, a mi urunk nem feledkezett meg rólunk, de ők erre csak azt felelték, a fekete kenyeret mutogatva, hogy miért esznek Péter pap rimái és testvérei fehérét, holott ők nem védelmezik a várat s miattuk a többiek éhen vesznek. Erről szóltunk, én is, Orbán is Péter papnak s keményen neki mentünk, hogy miért nem gondoskodott elegendő élelemről; mit használ a népnek a pénz, ha nem tud vele mit csinálni, ha nincsen élelme, s egyik a másik után hull el az éhség miatt?

Mindezekhez járult még az, hogy Péter pap a beteg katonák számára egyik szobáját sem engedte át, úgy hogy a katonáknak a falakon kellett feküdniök esőben és szélben. Miután még többen elhaláloztak, végre elhatároztuk, hogy vagy értesítjük Fenségedet a végveszedelemről, vagy pedig békét kötünk. Követnek ajánlkozott Orbán. Még egy darabig aztán elhúzódott az ügy, miközben Orbán megsebesült egy lövéstől, mely a vár egyik ablakán hatolt be. Erre a magyarok és csehek egyaránt követelték a fegyverszünetet. Mi aztán meg is kötöttük a fegyverszünetet, egyezkedni kezdtünk. Az egyezés pontjai a következők:

1. A foglyok mindkét részről szabadon eresztendők.

2. A várba küldenek 2 hordó bort, mely ha elfogyott, ismét kettőt. Azonkívül meg kell engedni a katonáknak, hogy hármásával-négyesével a városba mehessenek enni és inni és magukkal másokat is bevihessenek a várba. De kerülendő minden czivakodás, mely a békét zavarná.

3. A váron semmit se erősítsenek, építsenek; a várarkot és a töltéseket hagyják érintetlenül. Egyáltalában

maradjon minden úgy, amint béke idején szokás s akkor a másik részről is hasonlóképen fognak viselkedni.

Ily föltételek alatt kötöttünk fegyverszünetet 75 napra. Az egyezés szerint ezen idő alatt követet kelle küldenünk Fenségedhez, hogy jelentést tegyen a dolgok állása felől, ugyanesak egy másikat azon czélból, hogy a küldött követet Bécsig s onnan vissza Gyuláig kísérje, hogy valami baja ne essék. Eleinte haboztunk, hogy kit küldjünk, mert jól tudtuk, hogy mind a magyarok, mind a csehek igen kívánczoktak Czibak táborába átmenni s attól féltünk, hogy akit elküldünk, az vissza sem jön többé. Végre mégis kiválasztottunk közülök egyet, ki az utakat is jól ismerte, s beszélni is tudott eleget.

Most azonban meg Péter pap nem akart pénzt adni s kért, hogy adjak én neki kölesön, mert őneki nincs. Erre én kijelentettem, hogy, ha így áll a dolog, inkább én megyek, az utakat úgyis ismerem. Ez a katonáknak igen tetszett s kérni kezdek, hogy hozzak Fenségedtől segítséget, s addig is mondjam meg nekik tájékozás végett, meddig kell tartaniok a várat, illetve mikorára várhatják a segélyesapatokat. Továbbá még arra is kértek, hogy míg a fegyverszünet tart, hozassak számukra a várba húst, sajtot, zsírt és más egyebet, melyekre szükség van, hogy az éhség ismét ki ne üssön; ezután pedig megígérték, hogy Isten és Fenséged segélyével igyekezni fognak a várat továbbra is megvédelmezni és megtartani. Ezen a beszéden én igen örültem. Ilyenformán beszélt Péter pap is, s a tolmács által azt ízené velem, hogy ő szintén gondoskodni fog a várról, el fogja látni borral s takarmánnyal, amennyire lehetséges, s e felől jelentést is tegyek Fenségednek. Ezek után ellátva magam a szükségesekkel, Anspachba indúltam Fenségedhez. Itt előadtam a mi bajunkat s állapotunkat, mindkét párt viselkedését, hogyan barátkozott, sőt szövetekezett össze; mindezekre Fenséged egyéb feleletet sem adott, mint hogy

Fenséged nevében fejezzem ki a katonák előtt elismerését bátor magatartásuk fölött, ezentúl is úgy viseljék magukat, mint illik, a várat továbbra is védelmezzék és tartásák, Fenséged maga is pár nap múlva segítségül fog jönni. Ezen felül Fenséged mellém adta saját tanácsosait Dr. Weinman Jánost és Harnberger Miklóst, hogy eszközöljenek ki valamit a vajdánál és azután Gyulára jöjjenek. Midőn Budára érkeztünk, találkoztunk Péter pap inasával; rögtön kérdőre vontuk, hogy mit keres itt. Ő azt felelé, hogy urától hozott levelet Czibaknak, mire én őt a doktor elé idéztem. Ő vonakodott hozzá menni, miután — mint mondá — nem hozzá küldetett, hanem Czibakhoz; erre a doktor külön egy más embert küldött hozzá, kinek szintén ugyanazt a feleletet adta, mint nekünk. Ekközben a tanácsosok elmentek a vajdához s miután semmit sem vihettek ki, Harnberger mondá nekem: ő sejti, hogy áll a dolog, miért irt ő (Péter pap) az én távollétem alatt Czibaknak, s mivel nemcsak hogy nem sikerült semmit sem kivinni, de még kielégítő feleletet sem kaptunk, kijelenté, hogy nem megy le Gyulára, úgy gondolja, hogy amitől félt, az körülbelül már meg is történt.

Hozzám meg ilyenformán beszélt: »Kedves Kontz, aggodom miattad, hogy te sem fogsz bejuthatni a várba.« Erre én csak azt felelém, hogy megkísérlem; a katonáknak úgyis megígértem, kezet adtam reá, hogy visszajövök s elmondom, hol tartózkodik urunk, s mi az ő akarata. Azért kértem is őket (a tanácsosokat), hogy semmiféle levelet ne adjanak nekem, ami káromra lenne, mivel úgyis megmotoznak, s ha már mindenáron akarnak valamit adni, legfeljebb egy bizonyítványt adjanak, hogy elhigyjék, amit nekik mondani fogok. Mivel pedig az utak Pesttől egész a Tiszáig mindenféle néptől el voltak árasztva, a tanácsosok arra kérték Czibakot, adjon mellém egy harczost, hogy békében mehessek le, s míg a fegyverszünet tart, bizton jár hassak ki és be a várba. Czibak aztán magával vitt s vele együtt indul-

tam útnak, miután a szükséges ruhákat megvettem s kocsi-jára felraktam. Útközben Czibak meg is látogatott és meg-motoztatott és azt izentette, hogy ha valami irás van nálam, adjam át neki, ő ismét visszaadja; ha pedig nem adom s csak egy kisújjnyit is talál nálam, a Tiszába dobát. Ekközben Gyula tájára érkeztünk, Harnberger és a doktor csakugyan jól gondolkoztak, hogy nem adtak levelet s csak azt taná-esolták nekem, hogy míg a várba érünk egy rossz szót se ejtsek ki, csupán egy bizonyítványt adván át nekem. Ezt Czibak is látta és olvasta is és kérdezte, mi az, amit mon-danom kell, ami miatt az irást kaptam, hogy hitelt adjanak szavaimnak. Én azt felelém neki, hogy a bizonyítványt azért adták, hogy elhigyjék, hogy csakugyan uramtól jövök s Harn-berger és a doktor ügyünkben Budán a vajdánál voltak.

Egy más alkalommal ismét felkeresett Czibak, midőn Déce felé mentünk s hozzám küldötte a parasztokat, kér-dezzék meg tőlem, hogy jön-e fölmentő katonaság. Mivel tudtam, hogy ezek minden gonosz szándék nélkül tudakozód-nak, egyebet sem feleltem nekik, mint, hogy ha jön, úgyis észre fogják venni, ha pedig nem jön, akkor is megtudják annak idején. Aznap nem haladtunk tovább Szent-Miklósnál; ekkor látogatott meg Czibak harmadízben s előadta, meny-nyire fájlalja, hogy nem juthattunk még aznap Gyulára, s csakis irántam való kíméletből marad itt. A faluba nem is eresztett be, hanem kocsi-t rendelt számomra s felkért, lő-jek számára darvakat, viszont megigérvén, hogy a következő napon bevisz a várba. Ekközben előállott a kocsi, s én fel-ültem rá puskámmal együtt; mellém adták Oláh János (gyulai bíró) Sebestyén nevű fiát, s még egy izmos huszárt.

Igy haladtunk Gyula felé, követve egy csoport huszár-tól, hogy ha darura lőnék, azon ürügy alatt, hogy reájok lőttem, agyon üssenek. Miután szándékukat jól sejtém s lát-tam, hogy egyebet sem várnak, minthogy lőjek, elővettem a fegyverem s szándékosan összetörtem, hogy ne is lőhessek s

így ismét eljuthassak a faluba. Később aztán meg is vallották a katonák nekem, hogy miért követtek engem; Czibak meghagyta ugyanis nekik, hogyha kívánsága szerint darura lőnék, konzoljanak fel.

Reggelre Gyulára érkeztünk; most azonban meg nem akart a várba ereszteni, azt mondván, hogy a fegyverszünetre nézve másképp szól az egyezség, mint a hogy azt nekem tol-mácsolták s rögtön cseh és lengyel darabantjai őrizete alá is helyezett. Nemes embereivel tartott tanácskozásban pedig arra a megállapodásra jutott, hogy beereszt, de csak úgy, ha megfogadom, hogy a következő nap ismét visszajövök; a várban ne féljek, nem lesz bántódásom, van ott elegendő jó barátom és emberem. Én mindjárt észrevettem a cselt, de hát nem volt mit tennem, tehát bementem a várba, ahol Péter pap kezeibe szolgáltatattak át friss erőben s egészségben. Álmélkodva tekintettem körül s néztem miféle nép van itt a várban? s csak akkor vettem észre, hogy az ellenség, mely akkor még midőn elmentem, kívül volt, most benn van, s Péter pap azokat a katonákat, kik hívek maradtak Fenségedhez elbocsátotta, az ellenséget pedig beeresztette, mintha csak Fenséged katonái volnának, pedig a Czibak emberei voltak. Ekközben Péter papnak kézbesíttem Orbán s a katonák jelenlétében a levelet, s elmondtam, amit Fenséged és tanácsosai izentek, átadtam Fenséged különös köszönetét s kértem őket, hogy mentsék meg a várat, s tartsák erősen magukat még egy hónapig vagy kettőig, hogy ezalatt követeiket küldhessen Weinmann Krakkóba a lengyelek királyához, s onnan ismét János vajdához. Erre ők azt felelték, hogy méltó volnék rá, hogy felakasszanak a falak külső oldalán; mert Fenségednél nem is voltam, a doktorhoz meg nem küldtek, s így sem katonaságot, sem levelet nem hoztam Fenségedtől. Annyira felbőszültek ellenem, hogy midőn beszélni kezdtem, alig volt négy ember, aki Fenséged pártján lett volna. Péter pap ugyanis az én távollétemben a

cseheket mind magához édesgette s annyira összepajtáskodott velök, hogy az egyiket »fiam«-nak, a másikat »öcsém«-nek szólítá.

Ismételten szólottam hozzájuk, buzdítottam őket s figyelmeztettem, emlékezzenek vissza, mit fogadtak meg Fenségednek, hogy a várat védeni fogják s nem adják föl. »Én magam is itt leszek veletek együtt, eszem kenyeret s iszom vizet, ameddig akarjátok s ha én lennék az első, ki a vár feladását emlegeti, dobjatok ki a várból a falon keresztül.« Erre ők csak azt felelték, hogy nem akarnak továbbra is itt becsukva maradni s valóban nem találtam közöttük egyet sem, aki ne kívánczozott volna ki, kivéve ha részegek voltak, ami bizony gyakran megtörtént, mert Péter pap az utóbbi időben bőségesen osztotta nekik a bort. A boros kancsók között erősen fogadkoztak, hogy megvédelmezik a várat, de reggel — midőn kijózanodtak, — egyik sem akart maradni. Ezek után elgondolhatja Fenséged, milyenek voltak az itteni állapotok. Orbánt és gyalogság kapitányát kértem, dobjuk ki innen ezt a Péter papot, aki már oly sok pénzt elkezelt, ami Fenségedet illette; de ők erre csak azt felelték, hogy ez sem nekünk, sem a többieknek nem használna, Czibakkal meggyülne a bajunk. Orbánnak és a gyalog kapitánynak azután meg is mondtam, hogy csak akkor tudnak ők is hősködni, mikor be vannak rúgva s bőviben vannak mindennek.

Sohasem hallottam, hogy egy várat dőzsöléssel és poscokolással mentettek volna meg. Aztán kértem Orbánt, — ő tud a katonákkal beszélni, — kérdezze meg őket, hogy tulajdonképen mit akarnak, hajlandók-e a várat tovább is védeni vagy nem; az idő is csakhamar lejár, jó lesz e fölött is már gondolkozni. A katonák azt válaszolták, hogy ők nem tudják, de nem is akarják a várat megvédelmezni, s az Istennek sem maradnak tovább bezárva. Péter paphoz is elment Orbán s őt is megkérdezte, akarja-e a várat továbbra

is megtartani; ez is azt felelte, hogy a várat nem képes fentartani, élelme nincs, s nem is tud honnan szerezni. Amint ezeket Orbán nekem elmondotta, személyesen felkerestem Péter papot, de nekem is csak azt válaszolta, hogy nincs pénze, az élelem is elfogyott, s nem tud sehonnan sem szerezni; a várat pedig tovább védelmezni nem tudja, de nem is akarja megkísérteni. Erre én csak azt mondtam neki: örüljön, hogy már gondoskodott magáról, mert ez mégis csak hallatlan valami, hogy egy ilyen erős várat élelemhiány miatt kell feladni; hát hova lett az a sok gabona s takarmány azalatt, míg én távol voltam. Ezekre a kérdésekre azonban nem akart felelni. Másnap már ki kellett mennem. Péter pap pedig azután tisztázni kezdte magát Czibak katonái előtt: ne haragudjanak reá — úgymond, — hogy eddig is tartotta a várat; ha ő rajta állott volna, bizony régen átadta volna s ezt be is tudja bizonyítani a cipészszel s Jakab asztalossal Jergendorff fiával, kiknek már jóval előbb elmondta szándékát.

Azután Czibak Péter papot, Orbánt, a gyalogság kapitányát és engem vendégekül hívott meg magához, de mégis úgy kellett velük mennem, mint egy fogolynak, úgy, hogy szerettem volna a föld alá süllyedni. Össze-vissza ettek mindenfélét, ittak málvásiai bort és egyebet, én azonban csak szomorúan üldögéltem közöttük és semmit sem ettem és nem ittam. Czibak csak kínálgatott, hogy egyem, én azonban mindig azt válaszoltam, hogy nem vagyok éhes. »Jól tudom én — úgymond Czibak — miért vagy te olyan szomorú; mert a ház melyben vagy, már nem az uradé.« — »Eltaláltad uram,« felelém neki s ezzel Péter paphoz fordultam s szemére hánytam, hogy pénzért eladta a várat, holott Fenséged jóvoltából és pénzéből élősködik, s lehordtam árulónak s más egyébként, úgy amint azt megérdemelte. Ezekre Péter pap csak azt tudta mondani, hogy »hazudsz«. Ezután én

már nem tehettem egyebet, mint hogy a hazugság vádját reá visszahárítottam. Erre azonban meg Orbán rovott meg, hogy ne kiabáljak úgy, mintha koresmában volnék; ezen én igen felbőszültem, s kijelentettem neki: sokszor kértem, hogy legyen tolmácsom s vonakodott; most azonban nem kértem fel s mégis ajánlkozik, de most nincs szükségem reá.

Erre Czibak így szólt hozzám: »Mivel oly őszintén beszéltél, neked ajándékozom ezt a hátas lovat, melyet a koei mellett láttál.« Ekkor azután elhallgatott Péter pap és nem szólt többé egy szót sem.

Ebéd után figyelmeztetett egy jó barátom, hogy ezek engem az ő szolgálatukba akarnak szegődtetni s ez esetben 100 pengő forintot fizetnek egy évre, ha pedig vonakodnék, vasra vernek.

Ezeket hallván, egy jó gondolatom jött s minden vagyonomat átadtam a váradi prépostnak, mint felebbvalómnak, megőrzés végett, hogy azt gondolják, mintha vissza akarnék érte még valamikor jönni. És ezt csakugyan meg is tettem, kegyelmes uram, hogy békében kikerülhessek az országból.

Miután ezek mind megtörténtek s Czibak hatalmába vette a várat, a cseh katonák útlevelet kértek tőle, hogy szabadon s biztonságban mehessenek Budára. Erre Czibak azt felelte, hogy szívesen megteszi, sőt hogy még biztosabban eljuthassanak Budára, melléjük adja a váradi prépostot, s azonkívül minden egyes harcosnak még Gyulán egy elbocsátó levelet fog kézbesíteni, hogy tovább is mehessenek. Ezekkel mentem én is Orbánnal együtt Budára. Amint Budára érkeztünk, együtt kellett maradnunk egy házban, hogy el ne széledjünk s bajunk ne essék. Magammal hoztam k. uram, az útmérő készülékemet is, melyet a prépost észre-

vett s megmondott a vajdának. S mintha a vajda bízta volna meg, arra szólított fel, hogy mutassam meg. Én erre azt feleltem neki, hogy véletlenségből hoztam el, s nem bánom mutassa meg a vajdának, de hozza vissza. Végre magam vittem el a vajdához. A vajda nem tudta hogyan kell használni, s felállítani s kért, tanítsam meg rá. Én megmagyaráztam neki, de még most sem tudta, hogy mire való ez. Erre kérdezősködni kezdett, hogy ki csinálta ezt a szert, s mikor? midőn bevallottam neki, hogy én, kijelentette, hogy nagyon szeretne egy ilyent venni. Én neki ajándékoztam, s csak azt kértem tőle viszont, hogy adjon jó útleveleket, hogy nyugodtan mehessek ki az országból. A prépost is megmondta neki, hogy nála hagytam minden holmimat, visszafogok jönni. Erre a beszédre mindent ígért a vajda, s felkért, hozzak egy-két jó puskamestert magammal visszajöttemkor. »Hozok amennyi tetszik, — mondtam neki, s alattomban gondoltam magamban, majd egy hatalmas hadsereget a nyakadra.«

Ezekkel a szavakkal váltam el tőle s búcsúzásom után kevéssel egy szolgája által 10 tallért (koronás) küldött az útmérőért, s azt izente, hogy a váradi prépost majd egy levelet fog nekem átadni, melylyel bizton mehetek útamon; akár a török-ráczok, akár a magyarok között visz el az útam, csak mutassam meg a levelet, s nem lesz semmi bántódásom. Így aztán eljutottam Anspachba s ott hűségesen elmondtam mindent, ami velem csak megesett. Utolsó ottiltem óta ezek történtek K. Uram.

Mindezek alapján tehát arra kérem K. uramat, hogy ne okoljon a történetekért. Továbbá K. uram, nekem és Orbánnak egy levelet méltóztatott írni, melyben arra szólít fel, hogy a várgrófnak készségesen vessük alá magunkat. Erre nézve csak hosszú, hűséges szolgálatomra hivatkozom;

ha rajtam múlt volna, bizony nem adták volna fel ezt a várat sem. De remélem, hogy Isten és Fenséged segítségével, — mert én Fenségednek még sokáig és híven akarok szolgálni, — nemcsak a várat, hanem egész Magyarországot meghódítjuk.

Németből fordította:

Sörös Rudolf.

A gyulai nemes családok.

Irta és felolvasta a békésmegyei régész- és művelődés-történelmi társulatnak évi rendes közgyűlésén, június 4-én **Oláh György**.

Békésvármegye az 1715-ik évben kelt új életre.

Elmondhatjuk: hamvaiból támadott fel.

A múlt század elején, midőn a török százados uralma megtöretett, s a féktelen hatalom járma alól felszabadult községek rohamos fejlődésnek indultak: vad kegyetlenséggel törtek reánk, a jó és balsorsainkra osztályos testvérekül fogadott ráczok, s tüzzel-vassal szétdúltak nemcsak minden alkotást, de még azt is, amit a török megkímélt.

Rácz-dúlás elpusztította Gyulát is.

Lakosai a tűz és fegyverek elől idegenbe menekültek, s csak midőn az 1715. évi 92. törvényezikk új életre hívta vármegyénket, szállingóztak vissza néhányan azok, kiknél az új otthon biztossága s boldogsága sem tudta elfelejtetni a szülő földet.

Ezek Gyulának újra alkotói, kik ősi tűzhelyeiket, s a hit és polgáriasodás szentélyeit is a romokból felemelni siettek.

Emlékezzünk régiekről.

Méltók ők arra, hogy az utókor hálás kegyelete fényt árasszon ma már jeltelen sírjaik fölé.

A vármegye jegyzőkönyvei tanuskodnak arról, hogy az 1717-ben eszközölt összeírás Gyulán mindössze 49 családot talált.

Ezen családok a következők voltak:

Kis, Mózes, Serfőző, Oláh, Nagy, Csete, Szabó, Rác, Farkas, Cseri, Bordás, Cseke, Gellén, Fábian, Nyiri, Csapó, Tövisháti, Simon, Kovács, Deák, Pusztay, Gerőcz, Pap, Fekete, Tóth, Vargha, Balogh, Pataki, Mészáros, Pető, Labancz, Gácsi, Nyikó, Kádár.

De már két év múlva a 49 család is 28-ra olvadt le.

Ezen családok érdeme tehát Gyulának újra alkotása.

Igen érdekes volna tudnunk, hogy ezen családok már a török uralom előtti időkben is Gyula város lakosai voltak-e, azonban a történeti adatok e részben igen kevés bizonyítékokat szolgáltatnak.

Az 1718—1722. évekről egy-két határkiigazítási s bűnügy tanúvallomási iratai tanúsítják, hogy Gyulának a Kis, Oláh, Nagy, Csete, Fábian, Simon, Tar, Vargha és Tövisháti családok régi törzsökös, birtokos családai voltak.

A vármegye hatósági szervezése a legnagyobb nehézségekkel járt; a régi birtokos nemes családok nem siettek oly nagyon a visszatelepedéssel, mint a közlakosok, s a szegényebb nemességnek pedig okmányait megemésztették a háborúk pusztításai s menekülések viszontagságai, s az első szervezkedésnél a tisztviselők között is alig egy-két vármegyeit találunk; később azonban már a gyulai családok közül is látunk a tisztikarba emelkedni néhányat, de azért folytonosan hiányoztak a rendi alkotmányunk korlátai mellett a közhivatalok betöltésére alkalmas vármegyei egyének, ily körülmények között igen sokan költöztek be vármegyénkbe, kik a közpályán tért foglalva a vármegye újra alkotásának nagy munkájában a vármegye visszaköltözött régi lakosaival testvériesen osztakoztak.

Hálás elismeréssel kell adóznunk a vármegyénkbe költözött nagyszámu nemes családok hazafias tevékenységeért, az ő működésük s hatásuknak tulajdonítható az, hogy vármegyénk s különösen Gyula városa, mint annak székhelye

örvendetes fejlődésnek indult, s a polgárosodás útján, más szerencsésebb viszonyok közt fejlődött városokkal versenyre kelve haladhatott.

Azon nemes családokat ösmertetem most, kik a mult század elejétől kezdve napjainkig részben mint törzsökös, részben mint beköltözött családok a közélet terén szerepeltek s városunk jóllétének, felvirágzásának megteremtésére hatottak.

Vázlatosan foglalkozhatom ezuttal kitűzött feladatommal, de a vázlatos kép is, hiszem, kellemesen fog hatni azokra, kik kegyelettel tekintenek vissza a mult időkre, s azok alakjaira.

A vármegye ujra alkotásától 1715-től kezdve a nemzeti átalakulás korszakalkotó évéig, 1848-ig Gyulán amennyire az adatok halmazából összeállítanom sikerült a következő családok szerepeltek.

Ambrus, Andrassy, Babos, Baranovics, Beliczey, Besse-
nyei, Bodoky-Henter, Bedő, Bujdács, Csuport, Czirják, Demkó,
Ecsedy, Farkas, Fekete, Ficzek, Gyöngyösi, Gorovey, Hahothy,
Hoffmann, Jugovics, Juhász, Izekutz, Izsó, Kállay, Kálló, Kal-
már, Karassiy, Kazay, Kenézy, Keresztury, Kis, Kiss, Király,
Korpos-Gyalay, Komáromy, Kovács, Kulcsár, Kozits, Kövér,
Lukács, Mogyoróssy, Matók, Nagy-Sárréti, Nagy-Földesi, Né-
meth, Névery, Novák, Oláh, Ormos, Oskó, Palla, Paulovitz,
Placsentár, Pecz, Ramer, Ravusz, Stummer, Sárosi, Fogarassy,
Sztachó, Szabó, Szánthó, Sáróy, Szakál, Szita, Tarnay, Tor-
mássy, Virágos és Vidovich családok.

Ezen családok közül ma már igen kevésnek örvendhet Gyula.

Lássuk közelebbről, hogy ezen, gyulai nemes családokra vonatkozólag mily adatokat szolgáltatnak vármegyénk jegyzőkönyvei.

Az *Ambrus* család ma is egyik kiváló családja városunknak. — Ide Szeghalomról költözött Ambrus Lajos, ki-
nek áldásos tevékenysége ugy a vármegyei, mint a városi

közélet terén maradandó nyomokat hagyott. A család Bihar-megyéből származott. 1790-ben adott ki Ambrus Mihály részére Biharmegye nemesi bizonyítványt. Egy 1717-ik évben eszközölt határigazítási per adatai tanuskodnak arról, hogy az Ambrus családnak már a török uralom idejében tekintélyes birtoka volt Szeghalom és F.-Gyarmat határában s egy düllő a család nevét viselte. — Igen kiterjedt család ma is Szeghalmon.

A *Baranovics* család Gyulán 1843-ik évi márczius hó 6-tól kezdve szerepel. Egyik kiváló tagja Gergely, a vármegyei közélet jelesse volt. — A család Pest-Pilis-Solt vármegyéből származott. — Ma már ezen család vármegyénkben nincs képviselve.

A *Béli* család a mult században szerepelt Német-Gyulán. 1781. évi november 22-én hirdettetett ki nemessége. — Ma ezen család sines vármegyénkben képviselve.

A *Bede* vagy *Bödö* család nemessége per útján ismertettet el 1806. évi november 27-én. A család törzse Zemplén megyében volt s onnét származott Pest, majd Békés-vármegyébe.

A *Bessenyei* család nemessége 1832-ik évi szept. hó 15-én hirdettetett ki Békés vármegyében, s ide Zemplén vármegyéből származott. Bessenyei Károly Gyula városának első országgyűlési képviselője volt 1848-ban.

A *Boros* család nemességét 1700-ik évi szept. hó 13-án nyerte Leopoldtól. — Gyulára 1834-ben származott Nógrád vármegyéből.

A *Bodoky-Henter* család ősrégi székely sarjadék; a szepsi székéből Bodokról származott Gyulára Bodoky-Henter Mihály, ki a század elején Békés-vármegyének mérnöke volt. — Vármegyénkben a család nemesi jogokat gyakorolt, nemessége azonban törvényesen csak 1834-ik évben ismertettet el és pedig igen érdekes törvénykezési eljárás mellett. Bodoky-Henter Benedek részére Miklós-Óvár széke adott ki nemesi

bizonyítványt, majd Három- és törvényesen egyesült Miklós-vár székely-székek a Szepsi-Szent-Györgyön 1834. évi december 3-án tartott Gyűlés gyűlésükből tanusítják a család nemességét, sőt Szathmár vármegye közönsége, s a Tecső és Börvely községi nemesek is befolytak a család nemességének igazolásába; de legfontosabb, hogy a szepsi és bodoki összes nemesség egyértelműleg tanusítja a család ősi székely eredetét.

A *Csuport* család vármegyénkben 1714-ik év október 7-én kihirdettetett nemességgel szerepel vármegyénkben. Több tagja a családnak a közéletben kiváló szerepet vitt.

A *Czirják* család Bihar vármegyéből, Érsemlyénből származott 1832-ben Gyulára.

A *Demkó*, másként *Belánszky* család nemessége Békésvármegyében 1802. évben hirdettetett ki, Gyulára Hevesvármegyéből jött, hol nemessége 1707-ben ismertetett el. A ma is kiterjedt család Trencsénvármegyéből származott.

Az *Ecsedy*, *Farkas*, *Fekete* családok szintén e század elején kerültek Gyulára s tagjaik a közélet terén kiválóbb szerepeket töltöttek be, Szathmár-, Arad- és Biharvármegyéből származtak vármegyénkbe, s ma már Gyulán ezen családoknak tagjai nincsenek.

A *Ficzek* család nemessége 1818. évi december 19-én hirdettetett ki. Gyulára Győrvármegyéből származott.

Régi törzsökös nemes családja Gyulának a *Gyulai* család, *Gyulai András* még a múlt század elején lelkipásztora volt a gyulai helv. hitv. híveknek, s tevékeny részt vett a régi lakosok visszatelepítésében. E családról aztán egész 1800-ig mit sem tudunk, ekkor tétetett folyamatba a nemességük igazolása iránti per, mely hosszas eljárás után ismertetett el törvényesen, s nemességük Ferencz király jóváhagyásával szentesített. A család ma is létezik Gyulán.

A nemes családok közt találjuk a *Géczy* családot. A Géczyek Gyulának szintén régi törzsökös lakosai, Géczy Jánosról tudjuk, hogy a gyulai várnak alvárnagya volt, ké-

sőbb váradi várnagy s bihari főispán. Nem bizonyos azonban, hogy az 1846-ban szerepelt Géczy család azonos amannak a családjával, — mert ez a jegyzőkönyvek adatai szerint 1816. évi szeptember hóban került vármegyénkbe Gyula-Váriba, hova a család Nógrádvármegyéből származott.

A *Gyöngyösy* család Krasznamegyéből Pöstényből származott Gyulára e század közepén. Benő 1848-ban Gyula város tanácsnoka, majd a vármegye aljegyzője volt.

A *Jugovics* család 1813. évben származott Gyulára Sopronvármegyéből.

A mult század elején Gyulán találjuk az ősrégi *Kacsamagh* családot, — nemessége 1749. évben hirdettetett meg vármegyénkben.

Szintén a mult században került Gyulára a *Kornéli* család, — nemessége 1795-ben szeptember 15-én hirdettetett ki, a család a vármegye közéletében előkelő helyet vívott ki.

A *Kalmár* család a század elején 1815-ben jött vármegyénkbe Szarvasra Pest-Pilis-Solt vármegyéből, — nemessége itt 1822. évi július 17-én hirdettetett ki. A család, melynek a vármegyei s városi közéletben, több mint félszázadon át kiválóan szereplő tagja Kalmár Mihály, — Nógrádvármegyéből származott.

Igen kiterjedt nemes család Gyulán a *Kis* család. E néven két családot ismerünk. Egyik, melynek tagjai a vármegyénél kiváló állásokat töltöttek be, 1787-ben származott Gyulára Bihar vármegyéből.

A másik *Kis* család, melynek utódai ma is nagy számmal élnek Gyulán, — régi törzsökös nemes család itt. Gyula városának újabb korszakában a család egyik tagja Kis Mihály volt az első birája, s emlékét hálás kegyelettel említhetjük fel, mert a város újra alkotása nagy munkájából az orosz-lánrész ő neki jutott.

A *Komáromy* család 1827-ben telepedett meg Gyulán

Bihar vármegyéből, s oda Zala vármegyéből származott. Komáromy Miklós Gyula városának jeles jegyzője volt.

A *Kovács*, *Kulesár*, *Király* családok a század közepén Bihar vármegyéből származtak Gyulára, a *Kozits*, másként *Kiska* család pedig szintén a század közepén H.-M.-Vásárhelyről jött Gyulára, s oda Trencsén vármegyéből, Podrágyról származott.

A *Kövér* család vármegyénkbe a század elején költözött Csanád vármegyéből, — nemessége, melyet 1780-ban nyert Mária Teréziától, 1819. évi április hó 1-én hirdettette meg. A család hagyományok szerint már régebb korban is a nemesek között szerepelt, már Mária Teréziától nyert nemes levél kiadása előtt, s volt a családban érsek és várnagy (comes). Okmányok tanúsága szerint már 1654-ben Erdélyben találjuk a család egyes tagjait. Ugy látszik, hogy a családnak Békés vármegyébe származása az 1819-ik évet jóval megelőzte, — mert az 1721. évi vármegye jegyzőkönyvek *Kövér* Jánost, mint táblabíró s vármegyei ügyészt szerepeltetik, s így a *Kövér* család a vármegye újra alakításában is részes, — s az utódok a század folyamán a jelenkorig a vármegyei s városi közélet kiváló tényezőit képezik.

A *Lukács* család nemességét Mária Teréziától nyerte 1760 évi október 7-én, s vármegyénkben 1775-ben hirdettetett ki.

A *Mogyoróssy* család Vas vármegyéből származott, nemessége Békés vármegyében 1833. évi november 27-én hirdettetett meg. A család egyik kiváló képviselője a nemrég elhunyt id. Mogyoróssy János érdemeit muzeumunk s egyetünk létezése hirdeti.

A *Matók* család Fogarasból származott, nemessége 1805. évben hirdettetett ki vármegyénkben.

A *Névery* család már a vármegye újra alkotásánál szerepelt, 1720-ban egy tagja a családnak megyei esküdt volt. Nemességét 1586-ban nyerte, Gyulára Bihar vármegyéből költözött.

A *Nyéki* család 1818. évben lép fel Gyulán, — nemessége 1812. évben per útján Ferencz király jóváhagyása mellett állapítottatott meg.

Vármegyénk közéletében kiváló szerepet töltött be a *Novák* család. Nemességét 1753. évi július 30-án Mária Teréziától nyerte, s kihirdettetett az 1826. évi deczemberben, vármegyénkben is. A Novák család Szamos-Ujvárról származott a mult század végén Bihar vármegyébe s onnan vármegyénkbe. A család tagjai előkelő közhivatalokat töltöttek be, — s különösen említésre méltó közöttük *Novák* Antal, ki vármegyénknek éveken át főjegyzője, — 1835 — 1841-ig első alispánja, — 1830-ban pedig egyik országgyűlési követe volt.

Fenkölt szelleme, törhetlen hazafisága, szabadelvűsége a legfényesebb pályát biztosítá számára. Halálát az 1844-ki országgyűlés tagjai élükön *Deák* Ferenczezel, — kinek benső barátja volt, — a legnagyobb elismeréssel s mély fájdalommal telt részvét nyilatkozattal gyászolák.

Ez az a nemes levél, mely a szív s lélek nemességét tanusítja, s mely drágább, becsesebb lehet egy adomány-levélnél.

Az *Ormos* család Arad vármegyéből származott Gyulára, — nemessége 1843. évi márczius 6-án hirdettetett meg.

Az *Oláh* család régi törzsökös gyulai család, — első nevét is Gyuláról írja. A család egy tagja már a török hódítás előtt gyulai bíró volt. A vármegyei jegyzőkönyvek tanúsága szerint egy másik, a mult század elején táblabíró volt. A család régi nemessége 1821. évi augusztus hó 24-én hosszadalmas eljárás után nyert elismerést, — addig a család tagjai a pretensus nemesek közt szerepeltek.

Szintén a pretensus nemesek közt találjuk a *Hoffmann* családot a század közepén, — mig nemességük 1847-ben nyert megerősítést. A család vármegyénkbe Szepesből származott Vésztőre s onnét 1837-ben Mihály urad. tisztartó Gyulára.

A *Paulovytz* család 1777-ben származott Gyulára, Veszprém vármegyéből.

A *Placsintár* család 1752-ben jött Szamos-Ujvárról.

A *Rausz* család 1751. óta szerepel Gyulán.

A *Sároi. Szabó, Szakáll, Szánthó, Szita, Stachó, Tarnay, Tormássy* családok a század elején költöztek Gyulára, Szabolcs-, Pest-, Sopron-, Bihar-, Fejér- és Csongrád vármegyékből.

A *Stummer-Terényi* család még a múlt században költözött vármegyénkbe Hont vármegyéből. Nemességét a családnak a füleki várnagy György 1710-ben hadi érdemeiért nyerte. Vármegyénkben a család nemessége 1790. évi december 14-én hirdettetett ki. Ezen család története is nagy részben össze van forrva vármegyénk s városunk történetével. Tagjai közül Imre főszolgabíró, helyettes alispán, — *Terényi* Lajos alispán, országgyűlési képviselő 1861-ben, — s ugyancsak *Lajos* vármegyénk főispánja volt, s ez idő szerint országgyűlési képviselője.

Végre meg kell emlékeznünk a vármegyénkben szintén kiváló szerepet viselt *Vidovich* családról, — mely 1793. évi szeptember hó 9-én nyerte nemes levelét, — s ez vármegyénkben 1794. évben hirdettetett ki.

A családnak több jeles tagját vármegyei közszolgálatban találjuk, — így *Vidovich* György 1812—1832-ig alispán s 1805-ben s 1825-ben országgyűlési követe volt vármegyénknek.

Ezzel befejezem a gyulai nemes családok ismertetését. A mai alkalom nem nyújthat tért az egyes családok szereplésének fejtegetésére, — a szereplők megnevezésére. Lesz alkalom, midőn bővebben fogom rajzolni működését azoknak, kiknek városunk fejlesztése s felvirágzása igen sokat köszönhet.

Régi közmondás: a nemesség kötelez.

Kötelez a szép, jó, a közérdek előmozdítására, kötelez

hazafiságra, kötelez a lovagiasság tántorithatlan követésére,
— a gyengék védelmére.

Hiszem, hogy régi nemes családaink sarjadékai, a szabadelvűség, a demokratikus elvek zászlója alatt a közsabadság bajnokai maradnak, s hazánk, vármegyénk s városuk jólétét, felvirágozását minden polgárral karöltve nemesen fogják a jövőben is szolgálni.

A kétfelé adózás sanyarú idejéből.

Kandra Kabos barátom szivességéből itt közlök két levelet abból az időből, mikor a szegény magyar népnek nemcsak a török igát kellett hurezolni, hanem még magyar földesurát is szolgálnia. A török megelégedett az elfoglalt várakkal; azon vagy a palánkoknak nevezett kisebb erősségeken kívül nem lakott, a lakosokkal, azok biztonságával nem törődött. Elnézte, hogy az ő területén más hatalmasság katonái kalandozhassanak, adót szedhessenek, vagy szerezthessenek. — Eger, Kálló, Ónod és más véghelyek fürge vitézei szabadon járhattak megyénkben akkor is, midőn Gyulán, Békésen és Szarvason a félhold volt kitűzve. Nagyon könnyen kényszeríthették tehát ezek a védtelenül álló falvakat, hogy távollakó, régi, vagy ujonnan nyert magyar földesuraiknak éppen úgy szolgáljanak, mint a nyakukon ülő töröknek. — S még ha csak egy magyar földesuruk lett volna! De pl. Dobozt is 1662. február 3-án négy katonának: Inczedy Mátyásnak, Galaczy Miklósnak, Marusy Istvánnak és Gombos Györgynek ajándékozta a nádor (Haán: Békésmegyei oklevéltár I. 255.) s ha ezek nem tudtak a falu jövedelmén megosztózni, a szegény nép itta meg a levét. Ebből aztán megérthetjük a doboziaknak e levélben nyilvánuló keserűségét. — S ezt olyan jóízű, tősgyökeres magyarsággal adják elő, hogy már csak azért is megérdemlik az elolvasást.

I.

1663. (Missiles Dobosiensium ad dnos suos terrestres, egrios videlicet Nic-um Galaczy & Stphnum Marusy.)

Szolgálatunk után Istentől minden lelki testi jókat, boldogh szerencsés hosszú életet kívánunk kegyelmeteknek kedvessével edgyütt megadatni boldogúl! Elvevők az kegyelmetek Gyulai Kara Amhettől küldött levelét, melyben írja kegyelmetek, hogy az portékát kezében adván, kegyelmeteknek föl külgyük tőlle; azért azt kegyelmetek kívánsága szerént el is küldöttük s tehetségünk szerént úgy ügyekezünk meg szerezni, hogy kegyelmetek előtt tisztességet valljunk vele. Szám szerént az esizmák eötön vadnak, az edgyik bagariával béllett, melyet az levélben irt kegyelmetek, hogy az Palatinus urunk eő nagyságaszekretariusának kell adni. Azon kívül az patyolatot is fel küldöttük az mineműt kegyelmetek kívánt. Továbbá akarók azt is kegyelmeteknek megjelenteni, mivel Isten után kegyelmetekben bizunk oltalmul az sok hatalmasok ellen, azonban pedig igen félünk kártételektül a sok hatalmasoknak, az többi között Dereczkei Jánostúl, mert igen fenyegetőző leveleit boesáttya hozzánk minden igaz ok nélkül, mert semmi jussa hozzánk nincsen, az melly fenyegetését meg értheti kegyelmetek ez hozzánk küldött levelébül is, mellyet kegyelmeteknek fel küldöttünk. Ugy vagyon, hogy nevét magának nem jelenti az levélben, (eő tudgya miért), de mi nyilván tudgyuk, hogy eő kegyelméje, s eő kegyelme fenekedik reánk; mert oly bizonyos ember hozta hozzánk, melynek maga adta kezében. Kérjük azért kegyelmeteket, mint becsületes urainkat, hogy kegyelmetek visellyen gondot reánk, igazicsa el vele a dolgot, hogy ok nélkül ne kapdosson rajtunk, ha immár kegyelmeteket urallyuk, mert igen félünk, hogy hatalmasúl reánk jó, vagy küld. Hami kárt tétet, csak megesik rajtunk, s oda lészen, ez felháborodott állapotban hol tudgyuk keresni? Annál

nagyobb szegénységre és éhen halásra jutunk, az mint vagyunk is. Kegyelmeteknek is hogy hogy adózunk osztán? Hanem az Istenért is ne hadgyon kegyelmetek bennünket. Ezt is akarók kegyelmeteknek megjelenteni. Esék hírünkkel, hogy Gombos György urunk ide alá járt volna s katonák mondták, hogy ő kegyelme hitta volna az katonákat, hogy reánk jöjjenek, s minden marhánkat elhajcsák, de bizonyosan nem tudhattuk, ha úgy vagyon-e vagy nincs? Kerestük ugyan ő kegyelmét, mikor hírünkkel esett, de nem találtuk, nem beszélhattunk ő kegyelmével. Ezt pedig nem úgy jelentyük kegyelmetek előtt, hogy ő kegyelmére panaszképen szólnánk, mert Isten után egy részről inkább ő kegyelméhez biznánk, hanem azért írjuk meg, hogy nem tudhagyk bizonyosan, ha úgy vagyon-e vagy nem? Kegyelmetek azért ő kegyelmével igazícsa el, hogy mi is kárt ne vallyunk, hiszen mi jámborúl mind az ő kegyelme részéről s mind az kegyelmetek részéről egészen felszolgáltatjuk a summát. Ezt is akarván megjelenteni kegyelmeteknek, hogy az elmúlt napokban valami katonák jöttek vala be s sok károkat is tettenek, mert az malmainkra reá menvén, sokaknak buzájokat elvitték, vámot az malmokból elvittének, ilyen pretextussal, hogy töröké, jóllehet itt nem töröké, hanem falujé az olyan, az buzát pedig hajó terhére rakván elvitték s hajónkat odavesztették. Mutattuk ugyan az Palatinus urunk ő nagysága levelét, de semmit sem fogot, sőt illetlenül szólottanak ellene, az kik pedig itt voltak, ezeknek nevek a katonák közül, kit tudunk: Horogh Boldi szolgája s Kamarás Benke szolgája és többek. Kérjük azért kegyelmeteket, kegyelmetek ne hadgyon bennünket; az miben lehet, mi is kegyelmeteknek, mint becsületes urunknak, örömet szolgálunk. Ezek után Isten tarcsa és éltesse kegyelmeteket virágzó jó egészségben kedvessivel edgyütt szívből kívánnjuk. Dobozen in die 27. juny Ao Dmni 1663. Dobozi főbiró Kenez Mihály és egész falujúl kegyelmeteknek, mint urainknak, szolgálunk.

Az nemes, nemzetes és vitézlő Galaczy Miklós és Marusy István urainknak adassék ez levelünk Szendrő várossában. Doboznak levele.

II.

(**1664.** Az nemes nemzetes és vitézlő Galaczy Miklós és Marusy István urainknak Szendrőben és Gombos György urunknak Füleken adassék ez levelünk, mint nekünk becsületes urainknak.)

Szolgálatunk után a szent Istentől minden lelki és testi jókat, boldog szerencsés hosszú életet kívánunk kegyelmeiteknek megadatni kedvessével edgyüt nagy boldogúl. Nekünk becsületes uraink! Megértők az kegyelmeitek hozzánk küldött leveléből, mi légyen kegyelmeitek kívánsága, hogy t. il. felmennyünk, mivel hogy Gombos György urunkal az bészolgáltatandó adónknak néminemű részében kegyelmeitek meg nem egyezhetet, s írja kegyelmeitek, hogy eő kegyelme helyén nem hadta, hanem fellyebb volna kívánsága. Parancsolya pedig kegyelmeitek, hogy fel menvén (vagy embereinket bocsássuk fel), hogy minden dolgok felől végeznénk kegyelmeitekkel. De mi egész falúul azon reménkedünk kegyelmeiteknek, s kérjük is az Istenért kegyelmeiteket, hogy kegyelmeitek minket most az takarodásnak idején arra ne erőltessen, mert, az ki kevés életünk vagyon, más falu földén csak az pusztában vagyon, mert mi nekünk itt arra való földünk ninesen, az kit szánthatnánk, vethetnénk s rajta élhetnénk, hanem egy kevés ideig várjon kegyelmeitek s ha Isten szent-Mihály napját adgya érnünk, akkor felmegyünk mi is kegyelmeiteknek látogatására s az mi jobb, azt végezzük kegyelmeitekkel. Továbbá írja Gombos György urunk kegyelme az gyulai Ali nevű gondviselőnek, hogy bennünket szófogadatlanságunkért meg incesen, mert ha szófogadatlanok lennénk, tehát úgy cselekednék eő kegyelme velünk, hogy

sem Gyulára sem másnak sokáig nem fognánk adózni. De kérjük kegyelmeteket Istenért s eő kegyelmét is Gombos urunkat, hogy eő kegyelme az ne fenyegeessen bennünket; lám mindenekben engedelmesek voltunk s vagyunk és valami szegénységünkkel lehetet, az mivel tartozunk, megadtuk jámborul, ennek utána is igyekezünk kegyelmeteknek kedveskedni, mint böcsületes urainknak. Kérjük azért kegyelmeteket, mint böcsületes urainkat, hogy kegyelmetek is ez sok háború állapot között vigyázzon oltalmunkra s megmaradásunkra. Mostani magunk személlyében való felmenetelünknek elmulását pedig ne szófogadatlanságnak, hanem az felől megemlített takarodásnak okának tulajdonicsa, mert ha Isten sz. Mihály napját adgya érnünk, akkorra felmegyünk, mivel az munka is szűnik rajtunk valamit s kegyelmetekkel, az mi jobb, azt végezzük. Ezek után Isten taresa meg kegyelmeteket jó egészségben sok esztendeig kedvessével együtt szivből kívánnjuk. Datum Dobozini die 9. aug. Ao. Dm. 1664.

P. S. Az egy eszmát, az mellyet mondott kegyelmetek, hogy hátra vagyon, azt is mostan az Memhet nevű gyulai rabtól megküldöttük kegyelmeteknek. Mi Doboziaiak egész falúul kegyelmeteknek mint becsületes urainknak szolgálunk.

(Az egri káptalan országos levéltára A. M. jegyzőkönyv 367 l.)

Dr. Karácsonyi János.

S á m s o n.

Békésmegyei eredeti magyar néprege.

Szóbeli részletek után összeállítva.

Mindég azt szoktuk mondani mai nap, hogy sok az adónk, sok a törvény, sok a parancsoló, — meg azt is, hogy régen jobb világ volt, jobban ment a szegény ember dolga, nem rángatták annyira felé mint ma.

Hát nem úgy áll biz az egészen, mert volt ezelőtt vagy 300 esztendővel rosszabb világ is, annyira, hogy aki a világra jött, körülnézett és azt gondolta, hogy tán jobb lett volna meg sem születni erre a nyomorúságra.

Három királya is volt akkor az országnak, s az ember azt hinné, hogy akinek három gazdája van, az jól el van látva mindennel, pedig dehogy! Rendet nem csinált benne egyik sem, de mikor eljött az ősz, mindegyik tartotta a zsákot s a szegény magyar ember azt sem tudta, melyiknek fizessen, melyiket uralja, hogy igazán melyikhez is tartozik.

Legelőször eljött nyár végén rendesen a török, mindig egy nyomon, az úgynevezett »török éven« jöttek Várad felől, ma is meg van a nyoma, ahogy az erdő sarkánál a sok ló körme mély csapást — lapos rónát — vajt a földben. Éjjel váratlanul itt termettek s a faluba esendben megérkezvén, minden török kipányvázta a lovát egy ház elé, maga pedig a ház ajtó küszöb előtt keresztbe feküdt, hogy ha a gazda

kijönne, észrevegye. Reggel aztán számon kérte a magyartól, hány darab jószágga van, mije termett az idén, s ami abból neki kellett, előbb elkérte; ha adtak, jó volt, ha nem adtak is, csak annyit ért, mert akkor meg elvitte erőszakkal. — Fuss vagy fizess, ez volt a jelszó.

A búzából részt vitt, a zabból is szinte, a halat is nagyon szerette, a disznót és a bort nem pártolta, hanem e helyett kedvelte a marhát, legkivált a fiatal borjút.

Mindezt pedig igen kedélyesen kérte és vette ki, mert ha a gazdának nem tetszett mindjárt fizetni, azért nem jött zavarba, hanem akkor »ráköltözött;« t. i. bekötötte lovát az ólba, etette a gazdáéból, ő maga meg bevette magát a szobába, ott kelt, feküdt, öltözött, vetkezett, mosdott, imádkozott s legtöbbször aludt a gazda ágyában, a gazda és családja, meg a gyerekei kint az eresz alatt, vagy pedig ki a földön, ki az ólban; — végre is megúnták a háznál s odaadták neki, amit zsarolt, csak hogy szabadúljanak tőle.

Ennek a török szokásnak az emlékezete azon mondás - mikor valaki nagyon ráköti magát valamire: hogy nem megy el addig, míg meg nem kapja. — Ha aztán itt-ott kifakadtak a zsarolók ellen s egyet közölök nagyon meg találtak verni, úgy hogy, teszem fel, bele is halt, kivitték és lopva elásták, vagy a szomszéd határba hurezolták át, hogy ne az ő földjökön találja fel a hóltat a török; mert amely község határában megtalálta, annak lakosain 100 aranyat is zsarolt és inkább hit alatt eltagadták a határ egy részét, csak hogy ne fizessenek, annál inkább, mert ennyi pénze akkor tájban egy egész falunak is alig volt — hát e helyett egy törökért 10 marhát hajtottak el a helység gulyájából.

A törökön kívül hol előbb, hol később eljöttek a király katonái; azok is adót kértek s elvitték, ami a töröknek nem kellett; ezek a bárányt meg a csikót szerették; végül eljöttek még a Lunkaságról az oláh vajda hajdúi is,

ezek azután már nem válogattak, hanem, amit találtak, azt jó kedvvel elemelték. A pénzt mind a három szerette, az oláh vajda hajdúi leginkább mégis a disznót pártolták.

Ilyen módon a szegény magyar embernek, ha csak jól el nem dugta, nem maradt egyebe, mint a felesége meg a gyerekei; ezeket nem vitték el, ezek nem kellettek senkinek.

Egy ilyen törökjárás alkalmával egy kis piczi gyermeket találtak az utcán a törökök, aki egy pár napos lehetett, s a szája tele volt kis apró fogakkal. Sem apját, sem anyját nem tudta senki; a falunak adták hát örökbe, hogy köteles felnevelni. — Hol itt, hol ott tanyázva, növekedett a gyerek s körülbelül 6 éves korában világosan kitűnt, hogy nagy pályára van szánva s jeles ember rejlik benne, ha meg nem hal, mert felfedezték, hogy alul felül 2—2 sor foga van, s így rögtön megnyílt az eddigi titok, hogy a falu fia »táltos«, még pedig első rangú táltos, és a garabonciás diák ajándékozta meg vele a falut. Ahova ment, otthon volt minden háznál; de kedveztek is neki; mert ahol kalácsot nem kapott, ott a kenyér hét hétig meg nem kelt, hiába kovászolták; olyanra sült, mint a malomkő; ahol a tejet sajnálták, ott másnap vérest fejtek: ha a gyermekek csúfolták, hátrakötötte a gyerekek sarkait úgy, hogy nem előre futottak, hanem hátrafelé, s mikor elérte őket, úgy a földhöz verdeste, hogy hétszer lelte ki azokat egymásután a harmadnapos hideg. Ahol szívesen fogadták s jó szóval meg jó móddal tartották, ott az áldás biztos volt a házra; ott a tyúkok mindennap tojtak, még pedig kettőt is, ott a siket lány is férjhez ment s a tolvajnak, ha lopott, a hátához ragadt a zsákja.

Igy történt, hogy a foktői molnárt némi rovásos számadások kiegyenlítése végett egyszer éjszaka meg akarván látogatni egy sárgaságban sínylődő török, — amint a kerítésen átmásznék, baltáját előbb a sövényre hajló faágra akasztotta. Leugorván pedig, megrázódott a galy, s a balta éppen

az élével ráesett; úgy megtalálta ütni a fejét, hogy attól a percztől fogva jobban lett, a sárgaság elhagyta. Reggel ott találták meg; olyan mélyen elaludt, hogy sohse birták felkelteni. Nagyon hihető, hogy itt a molnárt csakis a táltos iránt gyakorta tanúsítani szokott jóindulat mentette meg a török szándékától.

Iskolába nem járt a táltos; nem azért, mivel először nem is volt iskola. hanem mert — ha lett volna sem járt volna, minthogy tudós volt már kiskora óta; könyv nélkül tudta a bibliát; az esőt, szelet, földindulást, jégesőt, adójárást, előre tudta; az ünnepeket az újján pontosan kiszámította, mert akkor, kérem, még nem volt naptár, hanem csak esizió; de ünnep, az sokkal több volt mint ma, s aki a számítást eltévesztette, annak nagypéntek vasárnapra esett.

Nem ilyenekben tűnt azonban ki az ő nagy jelentősége és magasabb hivatása, hanem az erejében. — Már gyerek korában egymaga elhajtotta a száraz malmot, ha nem volt kéznél ló; — egyszerre emelt egy telt zsákot a fogai között, kettőt pedig a két hóna alatt.

Serdülő korában kiküldötték a helység gnlyáját őrizni, hogy hasznát is vegyék. Itt minden reggel, meg este, fel-emelt egy borjút, s miután ezt akkor kezdte, mikor a borjú egy napos volt s attól kezdve naponként télen-nyáron folytatta, utoljára annyira vitte, hogy felkapott egy két éves üszőt és a nyakába birta emelni; a bikaborjával is kiskorától fogva kezdett naponként tülekedni s így folytatta, míg a bika felnőtt; ezen foglalkozásai között úgy megerősödött, hogy a legnagyobb bika nyakát két szarvánál fogva megcsavarván, az állatot földre terítette; — ezeknél fogva az ereje hét határban híres volt. Aki vele kikezdett, az többet mással soha se verekedett, mert annak a további testi épségéről le kellett mondania.

Különösen nagy kedve telt a törökök boszantásában. Két török előre megfontolt lopási szándékkal közeledvén az

általa őrzött gulyához, — rájuk uszította a bikákat, mire a törökök nyelvüket lógatva, gyalog vágattak a menekülést ígérő nagy gémes kúthoz s ijedtükben egyik a kútvederbe állott, másik pedig a gémnek végére ült s így az első a kútba ereszkedvén, társát ugyanakkor jó magasra emelte a gém végén; tehát a bikák elől eltűntek a föld színéről; — egyik a föld alatt, másik a levegőben függött, s csak nevétték a dühösen közeledő bikákat, őket pedig nevette a gulyás. A törökök mulatsága azonban nem sokára gyászra fordult, mert amint a bikák oda értek, felbőszülve neki-rontottak a kútágasnak, dőngették, lógatták azt, hozzá dörzsölődztek, úgy lógott az oszlop, hogy egyik töröknek a vízbe, másinak a földre pottyanást, s így a kétféle biztos halált — mint legközelebbi eshetőséget — kilátásba kellett helyeznie. Felváltva imádkozni, énekelni és káromkodni kezdettek vegyesen. Estre kelvén az idő, odament a táltos és előbb egyiket, később a másikat megszabadította, de egyiknek jobb-, másinak balfülét levágta s úgy bocsátotta el őket, hogy erre a napra ráemlékeznének.

Olyan híre volt ettől és más eféle enyelgéstől fogva a táltosnak a török portyázók között, mint az ördögnek a bibliában.

De a magyarság büszke volt rá és nagy ereje miatt Sámsonnak nevezték el, — mikor pedig bajusza és szakála is nőtt, hirtelen-szőke színű, akkor »Veres« Sámson ragadványnevet is kapott.

Teljes emberré nővén fel a táltos, ő sem kerülhetette ki sorsát és tekintetbe véve erejét és esztét, bírónak választották; — sok hasznót is tett a lakosoknak, de a törököket annyira gyötörte, boszantotta és kifogott azokon, annyi panasza ment ellene, hogy ezek kénytelenek voltak a faluba egy basát rendelni, aki a falunak is, a birónak is parancsolni tudjon.

Nagy lármával, síppal, dobbal, trombitával meg is jött

egy hajnalon az új basa s a vele jött népség, katonaság kihirdette, hogy ezentúl ez az úr parancsol, aki nem engedelmeskedik, azt nyársra húzzák, örökös rabságra viszik, a fejét leütik s egyéb ilyes halállal egybekötött ígéreteket tettek.

Senkinek sem tetszettek ezek a beszédek, de legkevésbé a birónak; aki, mikor először meglátta a basát, arra gondolt: milyen jó lenne hurkot vetni arra a puha-kövér nyakára, s titokban örült, hogy milyen érdekes tréfák fognak most történni a faluban, mikor ketten parancsolnak Ő, t. i. aki bíró és a basa, aki kis király.

Éppen tavaszra fordult az idő; a basának a falu mellett »Törökszállás« nevű dombon, a Körös szélén, szép kastélyt építettek s abban kvártélyozott; a domb alatt portyáztak a katonái, sátrak alatt, lovaik pedig kipányvázva, szerteszéjjel legelésztek a gyepen.

Egy töröknek lova éjjel eltévelyedvén, a török panasza ment a bíróhoz; de ahogy a törvényházba benyitott s meglátta, hogy az ott ülő bíró veres ember, — becsapta az ajtót és elfutott. E szokatlan magaviselete miatt elfogatta a bíró a törököt, aki azzal védekezett, hogy ő panaszát ezen bíró előtt elő nem adja, mert veres ember, a veres ember pedig mind furfangos és nem deríti ki az igazat.

A bíró felvilágosítván őt, hogy ez tán csak magán véleménye lehet, nagy erélyvel fogott a kutatáshoz s a törököt utasította, hogy keresse a lovát a csóka fészekben; t. i. másszon fel a legmagasabb fák tetejébe, ahova a csóka fészkel s nézzen szét a határba, onnan meglátja; úgy is történt, a lovat el se lopták, elszökött, de a láthatár szélén elfogták s már vezették a bíró elé. Most szemére vetette a bíró a töröknek, miért tartotta hunczutnak, mielőtt meg nem győződött róla?

Hát igaz is, felelt a török, hogy a veres ember mind furfangos, mert ha az úr nem lett volna oly fortélyos és

ki nem találja, hogy a lovat a fáról nézzük, nem tudtunk volna rájönni, merre van a ló.

Nem tetszett a birónak, hogy egy tökfes kopasz török így megtréfálta, várta és leste hát az alkalmat, hogyan köthessen bele. Az alkalom pedig nem sokára kínálkozott.

Ugyanis a basa elfelejtett magával feleséget hozni, vagy nyilván oda számított, hogy talál kedvére valót itt is.

Ifjú, barna hajadon leánya volt a farkaskerti öreg halásznak, szép, mint Tündérszép Ilona, s kissé, mint illik, büszke és magára rátartó. Apja olyan vén volt, mint az a vén fűzfa, melyet ő maga ültetett s melynek árnyékában húzta meg magát esendes nyári délután, mikor hálóját bevetette a mély örvénybe; — hosszasan és oly mélyen elmerülve bámúlt a vízbe, mintha az egész világ gondja ő rá nehezednék. Ilyenkor esendes-nyugodtnak látszott az öreg, mintha meg lenne meredve, mint egy kőszobor. Hejh! pedig beh hosszú történelme van az ő életének; mikor az a két kar birta még a kardot, nem volt akkor török közel ezen a tájon! Most már! — kibékült mindenkivel; az emberekkel, még az ellenséggel is. Egyébbel nem gondol, mint leányával Eszterrel, annak sincs egyéb célja, mint apjának kedvében járni.

Egyedüli látogatója ennek a kis tanyának Sámson, a biró; kinek szemefénye volt ugyan a leány, s Eszter szívében sem egyszer fordultak meg a birót — mint hű férjét — mutató képek; de vonzalmukról egymásnak soha sem szóltak, sem áradozó vallomásokban, sem »levél útján«; — itt csak a szemek, a tekintet, a szívek, a láthatatlan érzelmek nyilatkoztak s ők megértették egymást.

Egy napon szokott látogatását tette a halásznál Sámson, s midőn késő este hazafelé indult, ijedten vett észre három törököt ólálkodni a közeli erdő szélén. Egy gondolat, mint kínos sejtelem villant át lelkén, s eddig nem ta-

pasztalt érzelmek ellenállhatatlan boszú, — a féltékenység ütöttek tanyát szívében. — Azonnal visszafordult s az akkorra már elesendesült halásztanya ajtaja előtt keresztbe feküdve, titkon virasztotta át az éjt.

Az este látottakról sem az apának sem a leánynak semmit sem szólt, hanem rövid uton megkérte a leányt; s az apa megengedte, hogy azt még aznap magával elviheti. A nap örömeire valami jelesebb halat fogni és feltálalni akarván az öreg még a hűvös reggelen hajóba szállott s elment; a két ifjút otthon hagyta.

Ezalatt három török úr vágdatott a halásztanyára s urok, a basa, nevében köszöntvén a lányt, drága kövekkel kirakott arany lánczot, gyűrűt hoztak ajándécul a halászeálynak azon izenettel, hogy maga a basa is utánuk jönni fog s gondolkozzék a leány, mert a basa őt magához venni és örökös jómódban tartani kegyeskedik.

Sámson, a bíró válaszolt a leány helyett annyit, hogy a drága lánczot átvette s a mély örvénybe dobta; mire a három lovas nagy szitkok átkok között visszavágdatott.

Ismerte azonban Sámson az akkori török szokást, hogy »ha nem jössz, viszlek«, a kérés utáni lépés az erőszak, nem várta hát az estét, sem az öreg halász hazaérkeztét, hanem a leányt azonnal hajóba ültetvén, nyilsebesen ragadta erős karja a vizen be, az erdő egyik rejtett zúgába, mely viz által minden oldalról bekerítve, magas földsánczokkal védve, csendes, biztos menedéket nyújtott. E hely egy régi földvár volt. Lombsátor és kunyhó készítésével telt itt el a nap.

Alkonyat felé rejtett utakon a faluba indult a bíró a legszükségesebb dolgok beszerzése végett, s Észtert a rejtekben rövid időre visszahagyta. Magában maradván a leány, egy érzés lepte őt meg: apjával akart találkozni, tőle búcsút venni s kedvencz apróságait elhozni. Könnyű szívvel veté tehát magát a csónakba, s felevezett titkon apja kis tanyá-

jához, hol az öreget siránkozva találta. Alig ölelte át s alighogy vette apja áldását, gyorsan közeledő lódobogás halatszott. Az est ködéből hirtelen egész csapat török vitéz tűnt elő. A halász nem értette ezt; zavarodva tekintett körül; Eszter pedig fájdalmas sikoltással borult rá; de már másik pillanatban elszántan, villámgyorsan rohant a leány a kis házba, s maga után annak ajtaját berántotta. A törökök most veszteg maradtak, lovaikról leszállottak s a házat körülkerítve urokat várták.

Midőn urok a basa később megérkezék, hangos kiáltással, örvendve rohantak a kis ház ajtajára s feltörték azt. Ugyanazon pillanatban hangzott egy búcsúszó és egy »*Isten veled*« kiáltás bent a kis házban, s a törökök öröme bámulatra vált; a galamb oda volt; nemes lelke tán ép az ajtó nyitáskor repült ki a házból és ment fel az égbe.

Mig remélhette a Sámson megérkezését, bezárkózva várt; mikor pedig látta, hogy nincs menekvés, akit várt nem jött meg, elővette apjának törét, s szíven szúrta magát; inkább meghalt, semhogy a török hatalmába essék.

A basa maga is megsajnálta; némán állott holtteteme felett, az ősz apa ráborult és meghalt; ekkor a törökök kivitték a leányt a vízpartra, s várták mikor jön fel a fogyó hold. Amint a félhold feltűnt, felemelték a testet, háromszor kiáltották a nevét, azután a mély örvénybe vetették. Nevét a századokon keresztül is megőrizte a nép emlékezete, azonkívül az »Eszterzúg«, »Eszterbokra«, »Szűzörvény« és »Szűzzúg« helynevekben is él mai napig, mely helyek a Fekete-Körös jobbparti erdeiben vannak. A faluban pedig minden második leányt Eszternek keresztelnek ma is.

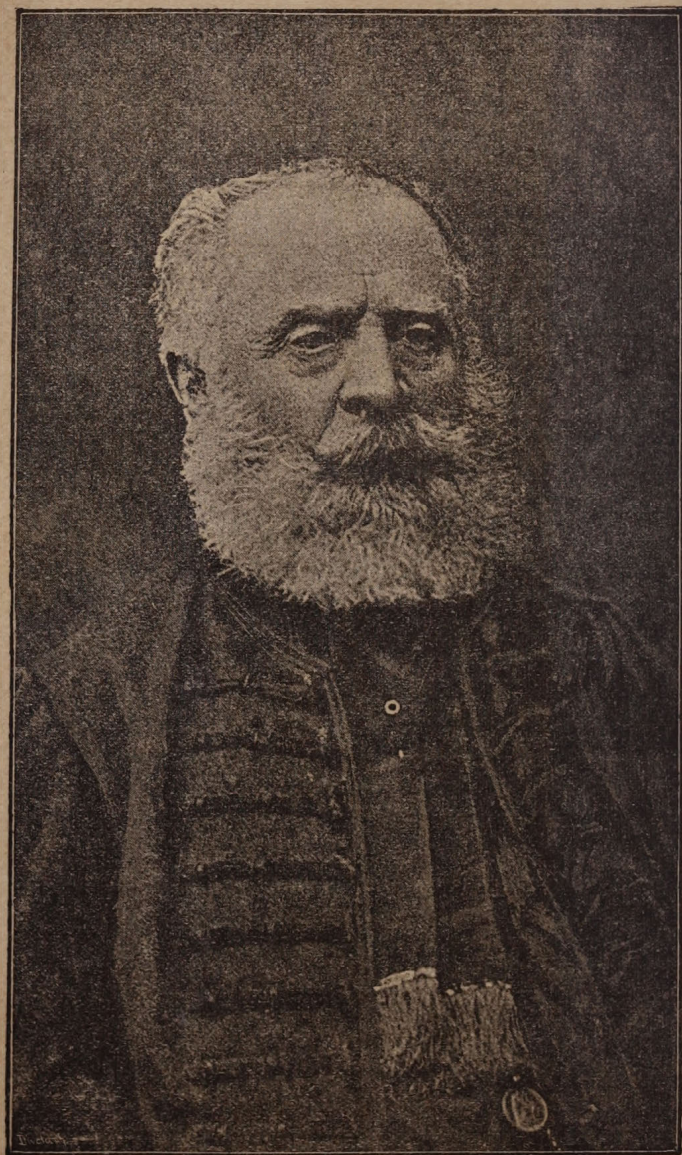
S mi lett Sámsonnal? Mindenre gondolt csak arra nem, hogy Eszter hazament volna. Előbb kereste a leányt az erdőn; később hajóval felfelé az öreg házához utána indult; hát nemsokára csakugyan szemben találkozott vele; lassan úszott a vízen meghalva; szíven egy sebet vett észre, kezében pe-

dig a kés volt; ebből mindent megértett. Gondosan kiemelte a vízből és eltemette a rejtekvárba a nagy földsáncz alá; magas vén fák zúgása és madárdal volt felette a gyászének. Sámson pedig befészkelte magát az ősrégi várba, bosszút esküdött a töröknek. Rabló lett. Ami kincset vagy drágaságot a töröktől elvett, pedig mennyit elvett, az mind a várba vándorolt, le mélyen a föld alá, a sír körül. Társak is szegődtek lassankint hozzá, akikkel együtt a törökök ostora lett. Azok között legjelesebb volt akit Istibundi Varga Miskának hívtak a magyarok; a törökök, azok sehogysem hívták, hanem kergették, mint a farkast az oláhok. — Legjobban a basára vadásztak, de az már meghallotta, hogy Sámsonnak két sor foga van, az pedig mind a két sor az ő úri fejére fáj, tehát eltétette magát és ezifra kastélyát a rablók orra előtt biztos messzi várba. — Helyette rendet tartani és törvényt tenni a szomszéd Gyula város basája járt ki, s egyuttal ilyenkor mulatni is szokott az erdőn, kedvencz roppant nagy fája alatt. Ez volt a basafája. — Hangzott a kürt, a dob, folyt a táncz és az ölelkezés. Egy ilyen muri alatt rohanták meg a gyulai basát a táltos és társai az erdő mélyén; a kíséretét előbb egyenkint levágták szeme előtt; a basa könyörgött, sírt, hogy ő nem hibás, ő még most jött ide, új ember, de Sámson azt mondta: nem tesz semmit, egyik basáért lakoljon a másik. Lefektették a földre, és kinyújtóztatták, azután kampós vastag galyakat vágtak a fákról, s azokkal minden részét a földre erősen lekupózták úgy, hogy mozdulni nem birt, kimeredve ott halt meg, a nyűvek ették meg.

Csakhogy ezzel a villongásnak nem lett vége; mert kitudódott a tett s a bosszú a falut érte. Mikor legjavában aludtak a lakosok, felgyújtotta a török a falut hét helyen; felriadva nyargaltak emberek, asszonyok, gyermekek a Körös-zúgba, Szanazúgba, ott sírátták a falút, mely szemök láttára elpusztult. Ez a »Siratózúg«. Minden elégett, elpusztult, még

a kőből épült szép nagy templom is. Ami a tűztől megmaradt, azt a török földig lerontotta, még a templom melletti temető keresztjeit is mind kitörte.

Ma is ott van a nyoma a régi falunak, hol a Fekete-Körös legnagyobb kengyelbe kanyarodik, az úgynevezett »*Faluhelyen*« a nagy erdő mélyén; ott vannak a régi nagy templom alapfalai, — ha sár van, azokon jár az erdész, mert útnak használja, — mellette a ligetnek tartott gyepes térségen lova, tehene legel, a gyeper alatt pedig csendes álmát alussza az elpusztított falunak századokon keresztül vitézlő népessége. Mennyi küzdelemteljes élet nyert ott befejezést, mennyi öröm, szenvedés, hír és dicsőség, erő és büszkeség van ott eltemetve, s mily csend honol felette? Ilyen az élet! Igy símul el századok múlva a nyoma a mi temetőinknek is. A lakosok lejobb új falút építettek; Sámson és társai tovább ölték a törököt; ő maga egy vén csonka fűzfa oduján keresztül járt ki s be a földvárba. Később elesenededett a vár is. Sámson egyszer utoljára bújt le várában a föld alatti rejtekbe és sohasem jött ki többé, megtért Eszterhez a föld alá. Haja már hófehér lett, mégis itt országot a török, nem győzte végét várni, belehalt. Emléke felett némán és kihaltan virraszt a »*Sámsonvár*«, e bámulatra méltó ősrégi hűvös, a Körös kanyarulatában. Hűvös, ködös őszi éjjelenként felveti magát az erdő közötti vár odvas fáinak tövében a »*Sámson kincse*«. Libeg-lobog a fénye, majd fut-fut, egyszerre hirtelen ellobban. Sámson vára felett — ha szélcsend van is — mindig zúg az erdő. De mikor a fogyó hold feljön, nem jó ott járni, mert akkor kibújnak a Sámson-varából a táltosok és a vízben keresik Esztert; hallani lehet, mikor járásuktól a víz a partra fel-fel loccsan. De csak addig maradnak, míg a madár megszólal, akkor egyszerre köddé válnak s a Körös felett lebegnek, míg a kelő nap azután felszívja őket.

Id. MOGYORÓSSY JÁNOS

1805—1893.

Id. Mogyoróssy János emlékezete.

A békésmegyei régészeti- és művelődéstörténeti egyletnek Gyulán, 1893. június 4-én tartott közgyűlésén. — Irta és felolvasta: **Göndöcs Benedek**, apát-lelkész, egyleti elnök.

Mélyen tisztelt közönség!

Mindenkor kiváló örömömre szolgál, midőn a megyei régészeti- és művelődéstörténeti egylet ügybuzgó tagjait és lelkes barátait egyletünk körében üdvözölhetem.

Ma, ha végig nézünk e teremben, azonnal észrevehetjük, hogy hiányzik közülünk egyletünk egyik lelkes vezér-férfia, megyei muzeumunk alapvetője és érdemes igazgatója: idősb *Mogyoróssy János*, ki munkás életének 88-ik évében földi pályáját bevégezve, folyó évi május hó 10-én az örök béke és nyugalom honába költözött.

Nem jött ugyan váratlanul a gyászshir, s a természet rendje szerint, egy ritka hosszú élet alkonyán, a kor súlya alatt lassankint megtörve, csöndes és szelid kimulással szállott át lelke a jók és igazak örök honába; — de mégis — midőn most először ülünk itt össze nélküle, bizonyára mindnyáján fájlalva érezzük az ő hiányát.

Mint egy szerető jó atya, aki családjának áldozza egész életét, s lankadatlan szorgalommal, nemes önmehtagadással folyvást azon fáradozott, hogy minél dúsabb vagyont hagyjon örökségül gyermekeinek: akként szentelte *Mogyoróssy János* egész életét egy magasztos eszmének, s rajongó lelkesedés

sel, lelkének egész szenvedélyével búvárkodott, fáradt, tanult írt, beszélt, lelkesített és áldozott azért, hogy határtalanul szeretett szülővárosának, Gyulának és megyéjének történelmét felderítse, megdicsőítse, s multjának emlékeit összegyűjtse, tanulságul a jelen és örökségül a jövő nemzedéknek.

Igaza volt, midőn saját életére ezélozva, nem dicsekvésként, de mintegy buzdításul az Írás szavaival élve, azt szokta magáról mondani: »példát adtam ti néktek«; -- mert az ő élete valóban szép és követésre méltó példája a nemes lelkesedésnek, a közjóra működő áldozatkész tevékenységnek s a maga elé tűzött eszményi cél szolgálatának.

Méltán megérdemli tehát, hogy Békésmegye közönsége, legelső sorban mi, Gyula város lakói, az ő nem muló érdemei iránti hálás elismerés, igaz tisztelet és őszinte szeretet érzelmeiből, nemrég behantolt sírja fölé koszorút fonva, mint szellemi örökösei, kegyelettel áldozzunk emlékének.

Legyen tehát mai közgyűlésünk első sorban az elhunyt érdemes hazafi és lelkes tagtársunk emlékezetének szentelve; s midőn a következőkben az ő nemes tevékenységben töltött életének rövid vázlatos rajzát adom, igyekezni fogok, hogy az hű és hozzá méltó legyen.

*

*

*

Idősb *Mogyoróssy* János egyik legismertebb alakja volt nemesak Gyula városának, de az egész Békésmegyének.

Egy igazán tiszteletreméltó, sok szép és jeles tulajdonságokkal bíró, jó kedélyű eredeti öreg úr, mindenkinek »kedves urambátyám«-ja, akinek még gyengéi, emberi gyarlóságai is olyanok voltak, a melyekkel soha senkinek nem ártott, kellemetlenséget nem okozott, — aki mindenkinek becsülését, szeretetét birta és ritka népszerűségnek örvendett egész életében.

Gyula városának aligha volt valaha lelkesebb, hálásabb szülőtte mint ő, aki rajongó szeretettel csüggve szülőföldén,

életének és vagyonának legnagyobb részét arra áldozta, hogy a multak homályából kiemelje és megörökítse szerette városának dicsőségét, melynek soha senki sem volt nálánál buzgóbb hirdetője, lelkesebb szószólója, elszántabb védelmezője.

Atyja *Mogyoróssy János*, Gyula városának egykori bírája, édes anyja pedig *Vutsák Ilona* volt.

Iskolai tanulmányait Gyulán, Aradon Temesvárt, Egerben és Nagyváradon végezte. — Eleinte a jogi pályára szánta magát, s mint gyakornok, 1827-ben Békés vármegyénél fel is esküdött, s a megye irodájában irnokoskodott. A következő 1828. évben azonban a *Wenckheim* grófi család gyulai uradalmába hivatott meg, a hol előbb néhai *Wenckheim Ferencz* grófnál titkári, utóbb az úriszéknél jegyzői minőségben működött, — de már 1833-tól kezdve az uradalmi gazdaszatban is tényleg résztvett s 1846-ban uradalmi számtartóvá neveztetett ki és egyszersmind a grófi család gyulai levéltárának gondozásával is megbízott.

Egyrészt levéltárnoki minőségében a *Wenckheim* grófi család gazdag és érdekes oklevélgyűjteményében búvárkodva, másrészt a tudományosan képzett nagybátyja, *Kornéli* Ambrus, Békésmegye akkori főpénztárnokával naponta érintkezve s általa folyton serkentve, lánggra gyúlt lelkében a történelem tanulmányozása és a multak emlékeinek felkutatása, egybegyűjtése iránti szenvedély.

Ehhez járult még azon kedvező körülmény is, hogy gyakori Pesten léte ideje alatt, említett nagybátyja ajánlata folytán, alkalma nyílt személyes ismeretséget kötni az akkori-ban Pesten élt jeles tudósok és nagynevű hazafiakkal, így: *Döbrentey* Gábor, *Kulcsár* István, *Bajza* József, *Horváth* István, *Kisfaludy* Károly és több másokkal, s ezen kitűnő férfiakkal való többszörös érintkezés egészen új irányt adtak lelkületének, gondolkodásának. Szorgalmasan és rendszeresen kezdte tanulmányozni a történelmet; kutatásai közben a Békésmegyére és különösen Gyula városára vonatkozó minden

adatot följegyzett és nagy gonddal összegyűjtött. Így támadt később azon gondolata és elhatározása, hogy szülővárosának: Gyulának monografiáját megírja.

1858-ban kiadta »Gyula hajdan és most« című történeti és statisztikai művét, a melynek megjelenése — a gazdag adathalmaznak szerető gonddal való feldolgozása folytán akkortájt még nagyon is gyér monografiai irodalmunkban, egész esemény számba ment.

Tudjuk, hogy Mogyoróssy — Deseritius és mások nyomán indulva — Attila székhelyének, a hunnok főtelepének állítá Gyulát, s ezen állításának valósága mellett egész életében kardoskodott és ettől soha nem tágitott.

E monografiájának minden sorát a szülőföld iránti hártatlan kegyelet és ragaszkodás jellemzi, s ez teszi érthetővé és menthetővé egyszersmind ama jóhiszemű tévedését, melylyel a hézagos és teljesen be nem bizonyított történelmi adatok közül is sok olyat elfogadott, ami Gyula városának ősrégi hírét, nevezetességét emelhetne.

Második önálló nagyobb műve volt az általa 1864-ben kiadott »Wenckheim Codex«, melyben a Wenckheim Hunt grófi család eredetét s magyarországi ivadékainak történetét írta meg a család jelesebb tagjainak általa sajátkezűleg rajzolt arcképeivel diszítve; — eme művében mintegy emléket kívánván hagyni a gróf Wenckheim család iránti mély hálája és kegyeletes ragaszkodásának.

Harmadik munkája 1872-ben egy kis röpirat alakjában jelent meg, melyben egy — állítólag az Árpádok korából származó — gyulai határkö feliratáról és lelhelyéről értekezett.

Fáradhatlan kutatásai és számot tevő irodalmi működése köréből felemlítjük még, hogy Nagy Ivánnak »Magyarország családai« című monumentális munkája számára ő írta meg a legtöbb békésmegyei nemesi család történetét és leszármazását heraldikai czimerekkel együtt; továbbá a *Palugyai* Imre által kiadott »Magyarország leírása«, vala-

mint a Sz. István társulat »Encziklopédiá«-jában ő közölte a Békésmegyére vonatkozó történelmi, földrajzi és statisztikai adatokat; — ezeken kívül a »Századok« hasábjait s a megyei hírlapokban évről-évre számos apróbb, nagyobb dolgozata jelent meg.

Az ő tulajdonképeni szakmája, eleme és szenvedélye azonban mégis nem annyira a történelem, mint inkább az archeologia, a régészet volt.

Önéletrajzában említi, hogy fiatalabb éveiben, valahányszor Pesten megfordult, mindig meglátogatta a Nemzeti Muzeumot, hol a régiségek, pénz- és egyéb gyűjteményeket tanulmányozván, azok rendkívül leköték figyelmét.

Elkezdette a régiségek gyűjtését és szorgos önképzés útján a tudományos régészet terén igen szép elméleti és gyakorlati ismereteket szerzett.

Később a megye több helyén ásatásokat, kutatásokat rendezett, a talált tárgyakat és régiségeket, gyakran tetemes anyagi áldozattal is megszerezte, gyűjtötte s az érdekesebb leleteket az »Archeologiai közlöny«-ben is sajátkezű rajzaival illusztrálva ismertette.

Kétséggkívül legnagyobb érdeme *Mogyoróssy János*nak, hogy a szülővárosa iránti határtalan szeretettől áthatva, s a tudomány terjesztését és népszerűsítését, s ez által a hazafias érzés ébrentartását, a közművelődés előmozdítását célozva, az általa még 1836-ban ezen szándékból gyűjteni kezdett könyv, levél, kép, pénz, érem, fegyver és egyéb régiségekből álló, több ezer forint értékű gyűjteményét, 1868-ban a kormány által is megerősített adománylevelével a gyula-városi róm. kath. főiskolai nyilvános muzeum alapjául adományozta.

A róm. kath. elemi iskolai épület emeletén, az egyháztanács gyűlési helyiségében nyert elhelyezést a »gyulai muzeum«, melynek bejárata fölé nemeslelkű alapítója a szentírásnak általa hiven követett ígéit alkalmazta jelmondat gyanánt: »Szedjétek össze a morzsalékokat is.«

1871-ben a megyegyüléshez fordult egy régészeti bizottság kiküldése iránt. Indítványa el is fogadtatott s egy 9 tagu bizottság meg is választott, de ez semmi életjelt nem adott magáról.

Eközben történt, hogy néh. *Haan* Antal festőművész hazánkba Rómába költözködvén, értékes etrusk s egyéb régiséggyűjteményét eladni szándékozott, s *Mogyoróssy* e ritka szép gyűjteményt a megye részére megmenteni s minden áron megszerezni óhajtván, annak közadakozás útján való megvételére felhívást és aláírási íveket bocsátott ki, melynek folytán mintegy 700 frt gyűlt be. Később a vételárból még hiányzó 300 frt összegnek adományozása és a megye udvaron levő fonóháznak muzeumi helyiség részére való átadása végett velem együtt a megye közgyűléséhez folyamodott, s az 1873. május 5-én tartott megyei közgyűlés egy régészeti küldöttséget nevezett ki s a kért 300 frtot, úgyszintén a muzeum részére kért helyiséget a megyebizottság megszavazta.

Hogy, és miként fejlődött ki az eszme a békésmegyei muzeum megalapítására és ezzel kapcsolatban a megyei régész- és művelődéstörténelmi egylet megalakulására: mindezeknek részletes előadását legyen szabad mellőznöm, annyival is inkább, mert egyletünk volt nagyérdemű első főtitkára, *Zsilinszky* Mihály, jelenlegi zólyomi főispán, évkönyvünk első kötetében híven megírta egyletünk alakulásának köztudomású történetét, s boldognak érzem magamat, hogy Isten segítségével mindebben én is közreműködhettem.

1874. június 18-án megalakult régész- és művelődéstörténelmi egyletünkbe 100 frttal mint alapítótág *Mogyoróssy* szintén belépett, s ugyanazon év augusztus 3-án nyitottuk meg a megyei muzeumot, melynek igazgatójává — egyhangu lelkesedéssel — id. *Mogyoróssy* János választott meg, a ki már akkor a gyulai róm. kath. főiskolai nyilvános muzeumnak adományozott összes gyűjteményeit, kiválasztva belőle

az iskolai czélokra alkalmas tárgyakat az egyháztanács és iskolaszék beleegyezésével és jóváhagyásával átruházta és átadta a megyei muzeumnak.

Elérte tehát a lelkes aggastyán, hő óhajának, legszebb reményeinek megvalósulását, s a vármegye színe-javának ünnepies részvételével nyithatta meg a megyei muzeumot, mely alkalommal örömkönnyekeket hullatva, egész lényében meghatva rebegé: »Ez legszebb napja életemnek.«

És ettől kezdve a muzeum helyisége volt az ő igazi otthona. Jó és rossz időben reggeltől estig ott ült, ott rendezgetett, ott dolgozott; ez volt az ő mulatsága, élvezete, időtöltése, öröme, boldogsága, egész élete.

A megye közönsége kezdettől fogva lelkesen felkarolta a megyei muzeumot; a talált tárgyak, régiségek, ritkaságok folyvást szaporodtak, s a helyiség csakhamar szűk lett a gyűjtemények elhelyezésére. De azért a világért sem utasította volna vissza a legjelentéktlenebb tárgyat sem, nehogy ez által az ajándékozók kedvét szegje s a muzeum iránti közérdeklődést csökkentse. De a muzeum gyarapodását a legapróbb részletekig feltűntető igazgatói jelentésében évről-évre megújítá, sürgős és szinte panaszos kérelmét a muzeum helyiségének kibővítése és jókarba hozatala iránt: ennek megvalósulását azonban — fájdalom — már nem érhetette meg.

A muzeum látogatóinak örömmel és a legnagyobb készséggel mutogatta és magyarázgatta az ott egybegyűjtött érdekes tárgyakat; az ifjúságnak mindig lelkére kötötte önképzésüket, s az ösökről maradt emlékek kegyeletes ápolását, s ünnep és vasárnap délutánonként a nép seregestől sietett a muzeumba, felkeresni a jó öreg *Mogyoróssy* bácsit, kinek érdekes és tanulságos előadását örömmel hallgatták; neki pedig rendkívül jól esett, hogy nemesak a helybeliek, de az itt megfordult megyebeli lakosok, és a városon átutazó minden idegen és nevezetesebb vendég rendszeren meglátogatta a muzeumot s nevét beírta a vendégkönyvbe, arra

meg éppen büszke volt, hogy főtitzt. Dr. *Rómer* Flóris, *Ipolyi* Arnold és a többi szaktdósok s közöttük első sorban *Pulsky* Ferencz, a nemzeti muzeum igazgatója, világhírű archeologusunk nyiltan kijelenté, hogy a békésmegyei muzeum, gyűjteményeinek ritkaságát tekintve, az országban az ötödik helyet foglalja el. De akkor volt mégis a legboldogabb, midőn *József* főherczeg ő fensége Gyulán léte alkalmával mindannyiszor megtisztelte magas látogatásával a muzeumot, s teljes elismerését fejezte ki, hogy a vidéken ily nevezetes és érdekes gyűjteményeket talál, és elmondá, hogy ő nagy barátja a régészeti muzeumoknak, mert ezek vannak hivatva megmenteni a történelemnek azt, a mi még megmenthető, s ha őseink is így gondolkoztak volna, mily gazdag lenne ma történelmünk. Lelkes szavakkal buzdított bennünket továbbra is a muzeum gyarapítására, mint a mely iskolája a hazafiságnak, tanulsága a jelennek, emléke a multak dicsőségének. Ilyenkor a mi jó öregünk arca sügárzott az örömtől, hogy a legnagyobb, legnépszerűbb főherczeg kegyes volt nevét beírni az évkönyvbe.

Egyletünknek nemcsak Gyulán, de a megye többi városaiban tartott gyűlésein mindig pontosan s többnyire díszmagyarruhába öltözve vett részt; de akkor érezte még csak igazán elemében magát, midőn egyes helyeken régészeti ásatásokat rendeztünk, miker is a talált tárgyak valószínű történetének, jelentőségének magyarázatában kifogyhatatlan volt.

Évek hosszú során át tevékenyen működött, mint a városi és megyei bizottságnak és a kath. egyháztanácsnak tagja; sok ideig állandó napibiztosa volt a megyei takarékpénztárnak, nagy buzgalmat fejtett ki Gyulavárosának az alföld-fiumei vasút összeköttetése, valamint a népszámlálási munkálatok tárgyában; meleg rokonszenvvel kísérte és tőle telhetőleg előmozdította a város népnevelési ügyeit; a gyulai polgári iskolára 100 frt örök alapítványt tett, s az intézet-

nek több száz darabból álló természetrajzi és régészeti tárgyakból álló értékes gyűjteményt ajándékozott a muzeumi kettős példányokból.

Egyáltalán rendkívül sok jóakarat volt benne minden szép és nemes ügy iránt; ritka nemzeti és hazafias érzés lelkesíté, s igazán tősgyökeres magyar volt testestől-lelkestől, a ki élt-halt mindenért a mi magyar.

Megható volt látni azt a gyöngéd gyermeki szeretetet, melylyel ő a 70 éves fiú 97 éves jó édes anyja iránt viseltetett, kit 1875-ben temettetett el.

Egyik szép jellemvonása volt a mély vallásosság s az igazi hitbuzgóság, a mely utolsó perczéig élt benne. Különös tisztelője volt a bold. Szűznek, kiben Magyarország patronáját, nemzetünk védasszonyát kereste föl könyörgésével. Amig testi ereje és egészsége engedte, szorgalmasan látogatta az Isten házat, s ott régi kis családi padjában foglalt helyet.

Igen büszke volt nemesi származására a dicső ősök iránti határtalan kegyeletből; s szerette emlegetni, hogy *Zrinyi* és *Frangepán* vér folyik az ő ereiben is.

Erős, egészséges korában szívesen vett részt a jó társaságokban, s humoros kedélye, jóízű adomái mindenütt kedves vendéggé tévék.

Ha kedvencz dolgokról vitatkozott, egészen fellelkesült, s ifjúi hévvel védte eszméit, állításait, s ritkán hagyta legyőzni magát.

Utolsó évében már utolérte a magas korával járó gyengeség. Érzékenyen panaszkodott, hogy látása, hallása felmondta a szolgálatot, s keserűség fogta el, hogy nem írhat, nem olvashat, nem búvárkodhat. Társaságba nagyon ritkán ment, legfeljebb a plébániát kereste fel, a hol mindig a korát megillető tisztelettel találkozott, s nagyon jól érezte magát; végbúcsút vett legkedvesebb helyétől a muzeumtól is, s végóráinak közeledtét érezve: jó keresztényhez illő

példás áhitattal készült el az örök útra, s csendesen elszenderült az Úrban.

* *

Szépen, nemesen futotta meg pályáját, szerető gyermekei, unokái s egy város népe kísérte sirjába; élete nem tűnik el nyomtalanul, mert túlélik alkotásai, s a késő utónemzedek is tudni fogja Békésmegyében, hogy id. *Mogyoróssy János* volt Gyulaváros monografusa s a megyei muzeum alapítója.

Maradjon közöttünk a lelkes magyar szelleme, buzdítson példája, legyen áldott emlékezete!

Göndöcs Benedek,
apát-plebános, egyleti elnök.

II.

Hivatalos közlemények.

I.

Elnöki megnyitó beszéd

a békésmegyei régész- és mívelődéstörténelmi egyletnek 1892-ik évi augusztus 21-én Csabán tartott évi közgyűlésén.

Mélyen tisztelt közönség!

Lelkes honleányok és hazafiak!

Az emberi természet borzad a semmitől, mondá egy régi böles, s állítása mindig igaznak bizonyul. Innen van, hogy az emberi elme az ismeretek mezején fáradhatlanul törekszik előre. A természettudós folyton kutatja a körülöttünk levő világ titkait, merész vállalkozók hajókra szállnak, nagy utakat tesznek, hogy új népeket, termékeket találjanak, s azzal a művelt világ közönségének beszámoljanak, sokszor életüket teszik kockára, de azért oda mennek a tűzhányó hegyek töleséreihez — vagy leszállnak a föld gyomrába, hogy az ott rejlő, ismeretlen, csodás dolgokat megismerjük.

De még ez nem elég. Az emberi elme kiterjeszti kutatásait a multak mezejére is. Nem elégszik meg tudni mi van most, hanem tudni akarja azt is, mi volt, hogy volt azelőtt?

Maga a közönséges tanulatlan nép is elmondja annak a helynek, annak a háznak, melyben életét tölti, kik voltak

régi lakosai? milyen emberek voltak? mi nevezetesen tettek? s ha nem tud mondani valóságot, sző meséket, beszél rémes történeteket, benépesíti azt képzeletének alakjaival, de üresen, pusztán, kietlenül nem hagyja.

S ha ezt teszi a nép, mennyivel inkább igyekszik a multat, de a való, az igazi multat ismerni a művelt ember?! Csakhogy elménk ezen vágyának, a mult valódi ismeretének nagyon, de nagyon sok akadály áll útjában, sokszor bizonytalan az út, melyen a felfedező elindul; sokszor ingatagok a tapasztalatok, melyekre a természettudós következtetéseit építi, de gyakran még ezeknél is több bajjal küzdök az, a ki a multat a maga valódiságában akarja ismerni, kivált oly megyében, mint a minő a mienk, hol a hagyomány elnémult, kövek, szobrok nem beszélnek, a régi iratok nemesak elfakultak, de részben el is pusztultak.

Ezen bajok elhárítására szükséges volt az egyesülés, hogy így válllvetve azon kutatókat, kiknek kedvük és idejük van a régi események kutatására, segítsük, hogy ismereteinket évkönyveinkben állandósítsuk, hogy azokat kölcsönösen kicserélve, a multak nagy mezején való előhaldásban egymást támogassuk.

Ez okolja meg egyletünk keletkezését, létezését, ez teszi egyletünk nemes, nagy czélját, hozzá még mai gyűlésünknek is tárgyát. Ma ugyanis a békésmegyei régész- és mivelődéstörténelmi egylet háláját akarja leróni, azon férfiú iránt, ki neki indult Békésmegye multja nagy mezejének, ki jelen volt az egylet teremtésénél és mint alkotó, hatalmas ismeretével igyekezett annak egyik alapkövét letenni.

Ezen férfiú nem más, mint Istenben boldogult Haan Lajos, egyletünk buzgó, fáradhatatlan volt alelnöke, e városnak szülötte, az evangélikus egyháznak buzgó lelkipásztora, az irodalomnak fáradhatatlan munkása. Az ő emlékének fogjuk szentelni e napot, az ő élete fog megvilágíttatni ma, melyre egyletünk elnöksége Zsilinszky Mihályt, egyle-

tünk egyik alapítóját, azelőtt munkás titkárát, Csongrád-megye főispánját szólítá fel.

Kérem azért méltóságos Zsilinszky Mihály urat, legyen kegyes felolvasását boldog emlékü Haan Lajos életéből megkezdeni.

II.

Főtitkári jelentés

a békésmegyei régészeti- és művelődéstörténelmi egyletnek 1892. augusztus 21-én Csabán tartott közgyűlésén.

Egyletünk nemes és nagy feladatának, e megye múltjának felderítésének és szélesebb körben való ismertetésének, a közművelődés terjesztésének megvalósításán azon másfél év alatt, mely utolsó jelentésem óta lefolyt, tehetősége szerint ügyekezett.

Mivel a paloták is csak egyes kövekből állanak, először arra ügyekezett e sorok írója, hogy megyénk történetének elszórt adatait egybegyűjtse. Alkalma volt tapasztalni, hogy ez ügyekvés, e munka nem oly háládatlan, mint gondolnák. Említettem már múlt évi jelentésemben, hogy mily szerencsés volt kutatásom a ferenczrendűek győnyösi levéltárában, s mily érdekes adatokat őrzött meg számunkra a Fráter család levéltára. Folytatva ez irányban való kutatásomat átvizsgáltam a Bölöni és Baranyi családok levéltárait. Az előbbiben az Ábrahámfyakkal összeházasodott Ugray család révén jutottak békésmegyei oklevelek; az utolsó pedig a megyei kis nemesség, kivált a számos Haranghy család történetére szolgáltatott nevezetes adatokat. Mindezeket egyletünk most megjelent évkönyve tartalmazza. El nem mulaszthatom, hogy egyúttal köszönetet ne

mondjak ifj. Bölöni Sándor és Baranyi Emil uraknak, akik levéltáraikat oly szívesen nyitották meg előttem.

Megyénk multjának egyik kincses bányája, a budapesti országos levéltár még most is jó részt kiaknázatlan. Azon 50 frtot, melyet egyletünk a mult évben másolatok készítésére megszavazott, csak csekély részben használhattam föl, mert alkalmas másolót nem találtam, magam pedig alig pár napot tölthettem e végből Budapesten.

Örvendve jelenthetem azt azonban, hogy azon pályadíj, melyet egyletünk buzgó elnöke a békésmegyei népdalok, regék és közmondások gyűjteményére kitűzött, célját elérte, s egyletünk most megjelent évkönyve már közöl is belőle érdekes részleteket.

Egyletünk ez idő alatt Szeghalmon tartott kettős felolvasással egybekötött gyűlést. Az érdeklődés, melylyel a derék szeghalmi nép felolvasásainkat kísérte, csak buzdíthat bennünket, hogy ezentúl is buzgón keressük föl ama helyeket, hol még eddig gyűléseket nem tartánk, mert fáradozásunk csak így lehet gyümölcsöző, egyletünk pártolása csak így remélhető.

M. t. gyűlés! Eddig számot adtam arról, mit és mennyit tettünk. Azonban — én vagyok az első — aki beismerem, hogy sokkal több az, amit tennünk kellett volna. Ismeretes pl. (csak egy esetet említve) hogy a Hármaskörös szabályozásával megyénk területén Öcsöd mellett egész őskori temetőt fedeztek föl. Az érdekes leletek megvizsgálására, újabbak kutatására a nemzeti muzeum külön szakférfiút küldött le, bizonyára kivették abból részüket egyesek is, csak a mi egyletünk maradt távol nem érdektelenségből, nem tudatlanságból, hanem csupán a pénzhiány miatt.

Ha nem akartuk egyletünk alig helyre állított pénzügyeit újra megingatni, kénytelenek voltunk a kutatástól magunkat távol tartani, s mivel egyletünknek csak 99 ren-

des tagja van, még számos esetben megtörténik velünk ilyesmi, ha megyénk fiai még mindig oly kevesen hoznak áldozatot megyénk multjának s fejlődésének ismeretéért. — Vajha ez eset belépésre buzdítaná azokat, akik egyletünk fáradozásait eddig csak összetett kezekkel nézték.

Dr. Karácsonyi János,
egyleti főtitkár.

III.

Jegyzőkönyv,

felvétellett B.-Csabán 1892. évi aug. hó 21-ik napján, a békés-vármegyei régész és művelődés történelmi társulat közgyűlése alkalmából.

Jelen voltak: Göndöcs Benedek apát, gyulai lelkész a társulat elnöke, dr. Karácsonyi János a társulat főtitkára, Oláh György a társulat titkára, ugy Zsilinszky Mihály Csongrád vármegye főispánja, Veres József orosházi evang. lelkész, országgyűlési képviselő, Beliczey István Békésvármegye nyug. főispánja, Szucsu Béla, dr. Hajnal István, Haan Béla, Kny Antal, Varságh Béla, Zsilinszky Endre, Ujfalussy Dezső társulati tagok s nagy számmal egybegyűlt diszes hallgató közönség.

Göndöcs Benedek örömmel üdvözölve a közönséget, — felolvassa megnyitó beszédét — mely a társulat nemes célját megragadóan ecsetelvén, lelkesítve, buzdítva szól a szívekhez, s a társulat törekvéseinek támogatását hazafias kötelességnek jelezve felhívja a közönséget a mult becses emlékeinek megmentésére s a társulat buzgó pártfogására.

A lelkes éljenzéssel fogadott megnyitó beszéd után elnök felkéri Zsilinszky Mihály Csongrádvármegye főispánját s társulatunk érdemes tagját, hogy társulatunk s a közművelődés és tudományosság nagy veszteségére elhunyt Haan Lajos, társulati alelnök felett emlékiratát olvassa fel.

Zsilinszky Mihály általános nagy figyelem mellett olvassa fel művét, — melylyel néh. Haan Lajos társulatunk alelnökének, hosszu s áldásteljes életpályáján kifejtett tevékenységét, a történet-tudomány terén működését méltatta, — s méltatta azon érdemeiket, melyek társulatunk ügyeinek vezetése, felvirágoztatása körül való

odaadó működésében nyilvánultak, s melyek emlékét feledhetetlenné, — nevét tiszteltté teszik.

A közönség meghatottan hallgatta a kitünő életrajz felolvasását s a szerzőt lelkes éljenzéssel s méltó elismeréssel tüntette ki.

Ezután dr. Karácsonyi János főtitkár olvasta fel az egyesület múlt évi működését feltüntető jelentését, melyet a közönség általános megelégedéssel fogadott s elismeréssel méltatott.

Elnök előterjeszti, hogy a társulatnak alelnöke nt. Haan Lajos elhunytával az alelnöki tisztt betöltésre vár, s felhívta a társulat tagjait e tisztt betöltésére.

A társulat tagjai az alelnöki tisztre Oláh György, Békésvármegye t. főügyészét emelték, — ki midőn meghatottan mondott köszönetet a kitüntetésért, — azon ígérettel fogadta el azt, hogy nagynevű elődje Haan Lajos nyomdokait követve a legnagyobb odaadással, buzgósággal fog a társulat, s a közművelődés érdekeinek szolgálni.

A titkári tisztre nt. Veres József, orosházi ev. lelkész és országgyűlési képviselő választatott meg, ki hálásan köszönte meg a megtisztelő bizalmat, igérvén a társulat ügyeinek buzgó előmozdítását.

Muzeum örül: Gyulaffy Endre tanár választatott meg.

Elnök bejelenti, hogy a vármegye népmondáinak összegyűjtésére általa hirdetett s kitűzött pályadíjat, — miután a beadott pályaművet a társulat főtitkárja megbírálta s jutalomra méltónak találta: a szerzőnek: Székely Lajos gyulai róm. kath. tanítónak kiadta

A társulat örömmel vett tudomást arról, hogy a már ismételten hirdetett pályázat eredménytelen nem maradt, — a pályadíj kiadását tudomásul veszi, — a mű esetleges kiadását illetőleg Veres József, dr. Hajnal István és Oláh György társ. tagokból álló bizottságot küldte ki javaslat tételre.

Ezzel a közgyűlés az elnök lelkes éljenzése mellett véget ért,

Kmft

Jegyzette:

Oláh György.

IV.

A békésvármegyei régészeti és művelődés történelmi egyesület Gyulán 1893. június 4-én tartott közgyűlésének

Jegyzőkönyve.

Jelen voltak : Göndöcs Benedek elnök, Oláh György alelnök. dr. Karácsonyi János főtitkár, Gyulafi Endre muzeum-őr, Bánhegyi István, Domby Lajos, Dobay János, Novák Kamill, Ladies György, Kny Antal, és Terényi Lajos választmányi tagok. Fürdők István ezredes, Molnár Ákos őrnagy, Dutkay Béla polgármester és számosan mások.

I. Az elnök megnyitójában megemlékezik egyesületünk muzeumának nemrégiben elhunyt alapítójáról, Mogyoróssy Jánosról, vázolván annak életét, működését.

A kegyeletes megemlékezést a közgyűlés figyelemmel hallgatá, s az egyesület évkönyvében fog közzététetni.

II. Dr. Karácsonyi János felolvasta Kontz puskaművesnek jelentését Gyula 1529-iki ostromáról, melyet németből Sörös Rudolf fordított magyarra.

Az érdekesítő jelentés az évkönyvben fog megjelenni.

III. Oláh György alelnök felolvasta a gyulai nemes családkról szóló értekezését.

A felolvasót a közönség élénken megéljenezte.

IV. Székely Lajos a tőle összegyűjtött békésmegyei népregék közül a »Sámson« című dobozi regét olvasta fel.

A szerfőlött érdekes rege a közönség körében nagy tetzésre talált.

V. Gyulafi Endre muzeum igazgató felolvasta jelentését a muzeum állapotáról.

Mivel a jelentésből az tűnt ki, a mit számos tagnak személyes tapasztalata is igazolt, hogy t. i. a muzeum összes gyűjteményei a jelenlegi helyiségben tönkremennek, fölkéri a közgyűlés az elnököt és főtitkárt, intézzenek e köz-

gyűlés megbízásából Békésvármegye törvényhatóságához kérvényt, s abban kérjék a törvényhatóságot, hogy muzeumunk számára vagy más alkalmas helyiséget jelöljön ki, vagy egyletünket a közművelődési alaphól annyival segítse, hogy egyletünk alkalmas helyiséget bérelhessen.

VI. Dobay János mint a számvizsgáló bizottság tagja jelenti, hogy Bodoky Mihály pénztárnoknak az 1892-iki évről szóló számadását megvizsgálták és egészen helyesnek találták.

A közgyűlés Bodoky Mihály pénztárnokot a további számadás terhe alól fölmenti a szokásos óvások fentartásával.

VII. Dobay János ugyanezt jelenti Bodoky Mihálynak 1893. jun. 1-ig terjedő számadásáról, s egyben felolvastatik a pénztárnoknak az elnökhöz intézett levele, melyben állásáról való lemondását jelenti be.

A közgyűlés Bodoky Mihály pénztárnoknak a szokásos fölmentvényt 1893. I—V. hónapjaira — mint fent — megadja; lemondását sajnálattal veszi tudomásul, eddigi buzgó működéséért neki köszönetet szavaz. Azután pedig egyhangulag és éljenzéssel Gyulafi Endrét választja meg pénztárnokul. Köszönettel veszi Gyulafinak azon ajánlatát, hogy mindaddig, míg az egyesület pénzügyei jobbra fordulnak, a pénztárnokság tisztét 50 frtéért fogja végezni, s a pénztár átadására Oláh György és Dobay János urakat küldi ki.

VIII. Olvastatik Keller Imrének, az egyesület ügyészének levele, melyben jelenti, hogy a hátralékok behajtása csaknem lehetetlen.

Hogy végre valahára egyesületünk biztosan tudhassa mennyi vagyona van, a közgyűlés Oláh György, Dobay János és Gyulafi Endre urakból álló bizottságot küld ki azon megbízással, hogy vizsgálják meg az összes követeléseket, s tegyenek jelentést a választmánynak, melyek azok közül törlendők. Több tárgy nem lévén az ülés berekesztetett.

A jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök Dobay János és Domby Lajos urakat kérvén föl a gyűlést berekeszti.

Kelt Gyulán, 1893. június 5.

Hitelesítették:

Dobay János, Domby Lajos,
választmányi tagok.

Jegyzette:

dr. Karácsonyi János,
főtítkár.

V.

Pénztári jelentés 1892. évről.

Tekintetes közgyűlés!

A lefolyt 1892. évről van szerencsém pénztári jelentésemet a közgyűlés elé terjeszteni. Mint a mult évi pénztári jelentésemet úgy ezt is azzal kezdem, hogy van az egyletnek 29 alapító tagja. Év közben alapítványi tőkéjüket lefizették ketten Nagyságos Breznyik János és Karassiy István urak, Ungvári Vilmos úr pedig törlesztett alapítványi tőkéjéből 20 frtot. Ennek folytán még 9 alapító tag adós alapítványi tőkéjével az egyletnek, és egy tag még 16 frtnyi alaptőkével. A 29 alapító tag után 100 frtjával 2900 frt alaptőke, miről a tek. közgyűlésnek a többszöri pénztári jelentésekből, melyek az előző években is tétettek, azt hiszem van tudomása hogy nincs meg. Már elődöm is, valamint én is a tek. közgyűlés utasítása folytán oda működtünk, hogy ezen alaptőke mielőbb helyreállitassék, de sajnos eddig még ez nagyon kis részben sikerült. 1891-ben voltam olyan szerencsés, hogy a reám nézve kitüntető bizalom folytán ezen pénztár kezelésével megbizattam, és ekkor 704 frt 14 kr. alaptőkéje volt az egyletnek, de a kézi pénztárban volt annyi pénz hogy a tek. közgyűlés rendelete folytán ezen tőke 500 frttal 1204 frt 14 kr-ra egészítettet ki. Ezen 500 frtnak hozzácsatolásával valamint 1892. évben befolyt alapítványi tőkék lefizetésével, s ezekhez hozzá számítva a takarékpénztári kamatok tőkésítését is, jelenthetem a tek. közgyűlésnek hogy jelenleg illetve 1892. év végével van készpénzben az egyletnek **1458 frt 29 kr.** alaptőkéje.

Mint a hogy fentebb is emlitém még 9 tag volna hátralékban 900 frt alaptőkével, de ezen hátralék nagyon kétséges hogy behajtható lesz, mivel ezen tag urak közül meghalt kettő, egy tag nem ismeri el hogy aláírta magát alapító tagnak, és más egyéb itt fel nem hozható okoknál fogva az egylet az egész 900 frtra nem számíthat semmi szín alatt, sem pedig ezen 900 frtnak jól felszaporodott kamataira. Ezen hátralékok után következnek a rendes tagok hátralékai, melyek szintén igen szép számmal vannak és magas összeget képviselnek, melyet legjobb volna ha a tek. közgyűlés töröltetne, mely nem való egyébre mint arra a szolgálatra, hogy az egyleti vagyon kimutatása kedvező legyen, mely azonban tényleg nincs meg. Rövid két évi pénztárnokságom alatt arra a meggyőződésre jutottam hogy az egylet igen tisztelt tagjai közt nagyon kevesen vannak azok, kik ha másként nem is, de legalább anyagilag érdeklődnének az egylet iránt; s így nem csodálható, ha semmi eredményt sem vagyok képes felmutatni minden igyekezetem daczára. Az évenként befolyó tagdíjak minden évben csökkennek, s nagyon valószínűnek látszik az, hogy 1893. évben azaz a mostani évben csak is az 1892. évi maradvánnyal lesz képes az egylet kiadásait fedezni s azt hiszem, ha csak valami kedvező fordulat be nem fog állani addig, úgy 1894. évben deficizettel fog zárulni az év. — Adja az Isten hogy ne úgy legyen.

Ezen egyáltalán nem kedvező jelentésem után, leszámolok a tek. közgyűléssel az 1892. évi forgalomról, és az egylet vagyonáról a következőkben:

Bevételek:

1891. évi pénztári maradvány . . .	682 frt 49 kr.
1892. évben tagdíjkból	314 » — »
Alapítv. tőkék lefizetéséből	220 » — »
» » után kamatokból	18 » — »
Alaptőke kamatjának tőkésítéséből . . .	34 » 15 »
Takarékpenztári betéti kamatok	29 » 67 »

Összesen: 1298 frt 31 kr.

Kiadások:

1890. évi közgy. hat. folytán alaptőkéhez	500 frt — kr.
Alaptőkék mik befizettettek, alaptőkéhez	
csatolva	220 » — »

Tőkésítése alaptőke kamatnak	34 frt 15 kr.
Évkönyvek nyomtatása és elküldése . . .	163 » 40 »
Pénztárnok illetm. és levelezési költségek	125 » — »
Szolgának	2 » — »
Összesen :	1044 frt 55 kr.
Bevételek . . ,	1298 frt 31 kr.
Kiadások	1044 frt 55 kr.
Maradvány 1893. évre :	253 frt 76 kr.

Alaptőke számla:

1891. év végén	704 frt 14 kr.
1892. évben hozzácsatoltatott . . .	500 » — »
» » befizettek	220 » — »
» » kamatok tőkésítése . . .	34 » 15 »
Összesen :	1458 frt 29 kr.

Vagyoni állapot:

Alaptőke	1458 frt 29 kr.
Készpénz	253 » 76 »
Összesen :	1712 frt 05 kr.
Kétes követelések	1598 » — »
Összesen :	3310 frt 05 kr.

Ezzel végére értem pénztári jelentésemnek, melyel beszámoltam az egylet vagyonáról. Nem mutathatok fel fényes eredményt, sőt az egylet vagyona csökkenni látszik ha összehasonlítjuk az 1890/91 évi vagyoni kimutatással, s ha most az egylet vagyona nem annyi mint 1890. évben volt, oka ennek az **hogy 1144 frt 69 kr. hátralékot nem vettem** fel vagyonnak, melyet ama bizottság mit 1891 április 5-én tartott közgyűlés küldött ki mindenestre törölni fog, mivel azok egyáltalán be nem hajthatók, mivel az illetők azt állítják hogy az egyletnek sohasem voltak tagjai, s így ennek nem is tartozhatnak. Bátor vagyok még azt is megjegyezni, sőt ha szabad ezen kifejezéssel élnem, figyelmeztetni a tek. közgyűlést, hogy jelen vagyoni kimutatásban a kétes követelések valóban azok, s egész összegben az lesz a sorsuk, mint az előbbinek, hogy leirandók lesznek.

Kérem a tek. közgyűlést, pénztári jelentésemet tudomásul venni, s részemre a felmentvényt megadni.

Gyulán, 1893. január hó 1.

Megvizsgáltatott, a könyvekkel összeegyeztetett, és helyesek találtatott.

Gyulán, 1893. június 4.

Dobay János,
számvizsgáló.

Bodoky Mihály,
egyleti pénztárnok.

VI.

Muzeumőri jelentés.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Vajmi csekély az, a mit jelentek, ahoz képest a mi-jelenteni szeretnék a békésmegyei muzeumban történt munt kálatokról. Nagy munka van ott! mely időt igényel.

Az egyes tárgyak, eltekintve a kort, a melyből valók — számozatlanul egymásra voltak halmozva, s így a meglévő hiányos leltár is, teljesen használhatlanná vált. A könyvtárról készült leltár is olyan, hogy bármely könyvet akarja az ember megkeresni, nem találja meg.

A sok dolog közül nem tudtam melyikhez fogjak. Leg-szükségesebbnek tartottam először a könyvtárról készíteni leltárt; de alig fogtam hozzá jött a tél, s ez megakasztotta munkámat. Egész télen át semmit sem dolgoztam, mivel fa hiánya miatt a termek nem voltak fűthetők. Tavasszal folytattam az ősszel megkezdett munkát, s most már 876 drb könyv van leltározva. Leltározás közben néha-néha igyekeztem az egyes tárgyakat, készítési idejük szerint osztályozni, s számokkal ellátni. Az etruszk edényeket teljesen rendbe szedtem, s róluk a régi leltár alapján újat készítettem.

Egész halmaz régi pénz volt osztályozatlan, s ezekből is a mennyit időm engedett igyekeztem osztályozni.

A fennebb elmondottak képezik működésemet, a melyet október óta a muzeum rendezésére kifejtettem.

Elnem mulaszthatom, a mit különben az egyesületnek minden tagja tud, hogy a helyiség mily kicsiny, mennyire

alkalmatlan a tárgyak elhelyezésére. Ha már az egyesület áldozott arra, hogy az egyes tárgyakat megszerezze, akkor már kötelessége gondoskodni arról is, hogy a drágán megszerzett tárgyak megmaradjanak.

Csak egy esetet emlitek föl.

A muzeumnak volt egy gyönyörű szép herbárium. A világ minden flórája képviselve volt benne. Én tisztogatás közben rá akadok, s mivé lett? Sima moly ette papírrá, a melyen csak a virágneve mutatja, hogy itt valamikor virág is volt.

Mily kimondhatlan azon kár is, a melyet az egyesület szenved évenként az elporladt könyvek kidobálása által.

Ha ez így tart, elfogja muzeumunk vesztetni azon hírnevet, a melyet számtalan egyesület irigyel tőlünk, s nem mondhatjuk el azt, hogy a vidéki muzeumok közt a mienk a második.

Nagyon fájdalmas érzést kelthet minden az egyesület vagyona iránt érdeklődőkben annak tudata, hogy e muzeum, mint Békésvármegye tulajdona, oly czélszerűtlen helyiségben áll. Kívánatos volna, hogy mielőbb megjönné az alkalom muzeumunk tárgyait tiszta, száraz, világos helyiségben elhelyezni, hol úgy a könyvek, mint egyéb tárgyak is könnyebben hozzáférhetőkké tétetnének!

Ugy gondolom, megkérve megyénk főispánját, Méltóságos Tallián Béla urat, ki megyénk anyagi és szellemi haladását szíven viseli, hajlandó lenne ezen szükséges kívánalmakért az illetékes helyen pár szót emelni.

Látogató volt a muzeumnál 1893. április közepe óta, mikor a közönségnek átadatott 278. Ennek nagy részét teszi ki a kolozsvári kereskedelmi akadémia ifjusága, kik igazgatójuk és tanáruk vezetése alatt, csak azért szállottak ki Gyűlőn, hogy a muzeumot és a várat megtekintsék.

A szaporulat nem sok. Szaporodott 27 drb könyvvel, 4 drb pénzzel és egy kagylóval. Hogy ilyen kevéssel szá-

porodott, ennek okát én abban találom, hogy az egyes községekben ha találtatnak is tárgyak, az előljáróság nem gondol arra, hogy ezt be kellene küldeni a muzeumba. Szükséges volna talán a megye területén levő összes községeket figyelmeztetni arra, hogy ha valami régi tárgyat találnak, küldjék azt be a muzeum részére.

Még egy kérésem volna a tisztelt közgyűléshez.

Hogy munkámat télen is folytathassam, s a tárgyak egész télen át ne legyenek kitéve a nedves, hideg levegőnek, szükségesnek tartanám a muzeumi termeknek télen át való fűtését.

Kérném tehát a tisztelt közgyűlést, ha lehetséges ezen szükséges kívánalmat kielégíteni.

Ezekre kívántam a tisztelt közgyűlésnek figyelmét felhívni.

Gyulán, 1893. június 4-én.

Gyulafi Endre,
muzeumőr.

A békésmegyei régészeti- és művelődéstörténelmi- társulat tagjainak névsora 1892—1893-ban.

I. Tiszteletbeli tagok:

József főherczeg ő fensége, [Budapesten.	Ortvay Tivadar, Pozsony.
Böhm Lénárd, Fehértem- [plom.	10. Pulszky Ferencz, Budapest.
Bubics Zsigmond, Kassa.	Dr. Schlauch Lőrincz, N.- [Várad.
Bunyitay Vince, N.-Várad.	Szentkláray Jenő, T.-Becse.
5. Fraknói Vilmos, Budapest.	Szilágyi Sándor, Budapest.
Hampel József, Budapest.	Thaly Kálmán, Budapest.
Nagy Iván, Horpács.	15. Zsilinszky Mihály, Beszter- [cezbánya.
Nyáry Jenő br., Budapest.	

II. Alapító tagok:

- Apponyi Albert gróf, Budapest.
 Apponyi Antal gróf, Bécs.
 B.-Csabai Casino-egylet, B.-Csaba.
 Békésmegyei takarékpénztár, Gyula.
5. Beliczey István, B.-Csaba.
 Brezníky János, Selmeczbánya.
 Békés város.
 Dessewffy Emilné grófnő, Budapest.
 Geiszt Gyula, Budapest.
10. Göndöcs Benedek, Gyula.
 Gyula város.
 Haan Lajos, B.-Csaba. †
 Horvát Sámuel, T.-Komlós. †
 Just István, Budapest.
15. Karassay István, B.-Csaba.
 Károlyi Gyula gróf, Budapest. †

- Károlyi Tibor gróf, Budapest.
 Id. Mogyoróssy János, Gyula.
 (Ungváry) Mojsisovics Vilmos, Duna-Almás.
 20. Mező-Berény község.
 Pongrácz János gróf, B.-Szent-András †
 Radvánszky Béla báró, Sajó-Kaza.
 Dr. Schlauch Lőrincz püspök, N.-Várad.
 Tót-Komlós község.
 25. Urszinyi Andor, Gerendás.
 Wenckheim Krisztina grófnő, Kigyós.
 Wenckheim Frigyes gróf, Kigyós.
 Wenckheim Rudolf gróf. Doboz. †
 Zsilinszky Mihály, Besztercebánya.

III. Rendes tagok :

- Áchim Ádám lelkész, Szarvason.
 Ambrus Lajos, Szeghalom.
 Asbóth Kálmán ügyvéd, Gyulán.
 Bánhegyi István kir. tanfelügyelő, Gyulán.
 5. Bedák Mátyás r. k. lelkész, Kondoros.
 Békési központi kaszinó, Békésen.
 Benka Pál ev. tanító, Szarvason.
 Bencze János jegyző, Szeghalmon.
 Benka Gyula főisk. tanár Szarvason.
 10. M. Braun József, Mező-Berény.
 Bulla Sándor mérnök, Orosházán.
 Bodoky Mihály gyógyszerész, Gyula.
 Dr. Chriszto Pál, Szeghalom.
 Csánky Béla ügyvéd, Szeghalom.
 15. Dr. Csák István ügyvéd, Szeghalom.
 Csausz Lajos körösszab. igazgató, Gyulán.
 Csermák Kálmán ev. lelkész, T.-Komlós.
 Dancs Béla városi jegyző, Szarvason.
 Décesy József kereskedő, B.-Csabán.
 20. Dérczy Ferencz földbirtokos, Kondoroson.
 Dobay János nyomdász, Gyulán.
 Dombay Lajos ev. ref. lelkész, Gyulán.
 Gr. D'Orsay Emil, Pozsonyban.

- Dömény Lajos tak. pénztárnok, Gyulán.
25. Emperl Ernő gazdatiszt, Békésen.
Dr. Erkel Rezső tak. pénzt. igazgató, Gyulán.
Dr. Fábry Sándor m. főjegyző, Gyulán.
Fejér László, Szeghalom.
Dr. Fuchs Ede városi orvos, Szarvas.
30. Dr. Fuchs Lipót orvos, Mező-Berény.
Gajdács Pál lelkész, T-Komlóson.
Garai Lajos bizt. társ. könyvvezető, Prágában.
Garzó Gyula ref. lelkész, Gyomán.
Glasner Antal mérnök, Budapest.
35. Gottfried Ede, Szeghalom.
Grócz Béla r. k. lelkész, Endrődön.
Gubicza István r. k. plébános, Kárásztelek.
Gyulaffy Endre, Gyula.
Haan Béla ügyvéd, B.-Csabán.
40. Dr. Hajnal István orvostudor, Békésen.
Haviár Lajos áll. épít. főmérnök, Gyulán.
Janauschek Ernő, Szeghalom.
Janesovics Pál alispán, Gyulán.
Ifj. Jeszenszky Károly ev. lelkész, M.-Berény.
45. Justh Gyula földbirtokos, Tornyán.
Dr. Karácsonyi János r. kath. hittanár, Nagyváradon.
Kardos Ferencz, Szeghalom.
Keller Imre ügyvéd, Gyulán.
Kéry Kálmán ref. lelkész, Dobozon.
50. Kiss Ferencz gyógyszerész, Szeghalmon.
Klausz Lázár földbirtokos, Endrődön.
Kny Antal r. kath. plébános, Békésen.
Dr. Kovács István megyei főorvos, Gyulán.
Ladies György ügyvéd, Gyulán.
55. Laász János, M.-Berény.
Lehoczky József r. kath. plébános, Orosházán.
Lederer Ede mérnök, Budapesten.
Dr. Löwy Lajos orvos, B.-Csabán.
Makra Zsigmond, Szeghalmon.
60. Megele Bertalan urad. tisztartó, M.-Berény.
Ifj. Mező Sándor, Szeghalom.
Moldoványi Gyula ügyvéd, Gyulán.
Novák Kamill törvényszéki elnök, Gyulán.

- Hg. Odeschalechi Arthur, Budapestén.
65. Ifj. Oláh György, megyei főügyész, Gyulán.
 Omaszta Gyula kir. közjegyző, B.-Csabán.
 Orosházi kaszinó, Orosházán.
 Dr. Papp József ügyvéd, Szeghalmon.
 Pivár János polgári iskolai tanár, Gyulán,
70. Péter András, Szeghalmon.
 Péky Antal r. k. lelkész cz. kanonok, B.-Csabán.
 Petneházy Imre tanító, K.-Taresán.
 Polgári kör, Gyulán.
 Polgári olyasó egyesület, Szeghalmon.
75. Popovics Jusztin városi főjegyző, Gyulán.
 Sal Károly járásbíró, Szeghalmon.
 Spett Gyula r. kath. plébános, Gyomán.
 Szabó János ref. esperes, K.-Taresán.
 Szeberényi István kir. közjegyző, Hódcsák.
80. Szeghalom község.
 Szánthó Albert, Miskolcz.
 Szénássy József takarékpénztári könyvvezető, Gyulán.
 Stojánovics Gyula birtokos, Csorvás
 Szucsu Béla földbirtokos, B.-Csabán.
85. Tatay János gyógyszerész, T.-Komlóson.
 Tatár János ref. lelkész, Szeghalmon.
 Terényi Lajos országgy. képviselő, Gyulán.
 Urszinyi Dezső, min. titkár Budapestén.
 Varságh Béla gyógyszerész, B.-Csabán.
90. Veres József ev. lelkész, Orosházán.
 Vésztői kaszinó.
 Gr. Wenckheim Géza, Gerlán.
 Dr. Zöldy János m. orvos, Gyula.

IV. Pártoló tagok :

- Almásy Dénes gróf, Gyulán.
 Batik Elek tak. pénztárnok, Gyulán.
 Benedikty József gyógyszerész, Békésen.
 Donner Lajos polg. isk. tanár, B.-Csabán.
5. Fábry Károly ügyvéd, B.-Csabán.
 Dr. Fáy Soma ügyvéd, B.-Csabán.

- Gyukits Viktor kir. aljárásbíró, Békésen.
 Gyoma község.
 Haviár Dani ügyvéd, Szarvason.
10. Hegedüs Mihály ügyvéd, Mező-Berényben.
 Hoffmann Mihály ügyvéd, Gyulán.
 Horváth János postamester, M.-Berényben.
 Horváth Béla néptanító, T.-Komlóson.
 Horváth János gymn. igazgató, B.-Csabán.
15. Kéry Elek jegyző, Dobozon.
 Kertai Zsigmond magánzó, Gyulán.
 Kontur József kir. járásbíró, Szarvason.
 Kopányi József, M.-Berényben.
 Kovács Mihály nyug. főszolgabíró, Szeghalmon.
20. Körösi János ref. lelkész, K.-Ladány.
 Környei Lajos h. ügyvéd, Békésen.
 Kosztik János, Csabán.
 Ifj. Lavatka József földbirtokos, Békésen.
 Dr. László Elek orvos, Orosházán.
25. Lusztig Sámuel földbirtokos, Szarvason.
 Mezey Lajos jegyző, Békésen.
 Dr. Molnár Antal orvos, B.-Csabán.
 Id. Oláh György városi tanácsos, Gyulán.
 Papp Sándor birtokos, P.-Sz.-Tornyan.
30. Rázel István gazdatiszt, Borossebes.
 Dr. Simon Pál orvos, T.-Komlóson.
 Dr. Stiassny József orvos, B.-Csabán.
 Sulyok Ede tak. pénzt. tisztviselő, Orosházán.
 Schmidt József tak. pénzt. könyvvezető, Gyulán.
35. Steller Árpád, B.-Csabán.
 V. Szathmáry Aristid t. bíró, Gyulán.
 St. Sulez Sándor kir. járásbíró, Békésen.
 Szentandrás István közgyám, M.-Berényben.
 Szentmihályi Lajos mérnök, Gyulán.
40. Dr. Szlovák Pál orvos, Szarvason.
 Sztraka Ernő vár. mérnök, B.-Csabán.
 Szuchanek Antal r. k. plébános, Sólyomkeőn.
 Tóth Ede ügyvéd, Békésen.
 Thúri László gazdatiszt, M.-Berényben.
45. Id. Uferbach János, Gyulán.
 Ujfalussy Dezső m. árvaszéki ülnök, Gyulán.

Urszinyi János ügyvéd, B.-Csabán.

Urszinyi László gyógyszerész, M.-Berényben.

Vidovszky Ferencz főjegyző, Gyomán.

50. Vidovszky János tak. pénzt. igazgató, B.-Csabán.

Wieland János urad. tisztartó, Békésen.

Wallner József tak. pénzt. pénztárnok, Orosházán.

A társulat tisztségviselői:

Elnök: Göndöcs Benedek.

Alelnök: Oláh György.

Főtitkár: Dr. Karácsonyi János.

Titkár: Veres József.

Ügyész: Keller Imre.

Múzeumőr és pénztárnok:

Gyulafi Endre.

Jegyző: Dr. Bodoky Zoltán.

Választmányi tagok:

Ambrus Sándor,

Bánhegyi István,

Beliczey István,

Csausz Lajos,

Domby Lajos,

Garzó Gyula,

Grócz Béla,

Dr. Hajnal István,

Id. Jancsoviics Pál,

Kéri Kálmán,

Kny Antal,

Dr. Kovács István,

Ladics György,

Nagy Károly,

Novák Kamill,

Szabó János,

Tatai János,

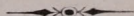
Terényi Lajos.

Számvizsgáló bizottság:

Dobay János.

Szénássy József.

A társulat alapító tagjai egyszer mindenkorra 100 frtot, a rendes tagok évenként 3 forintot, a pártoló tagok pedig évenként 1 frtot fizetnek.

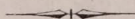
TARTALOM.

I. Irodalmi dolgozatok:

	Lap.
I. Haan Lajos emlékezete, <i>Zsilinszky Mihálytól</i>	5
II. Szemtanu elbeszélése Gyula várának 1529. évi ostromáról, <i>Sörös Rudolftól</i>	19
III. A gyulai nemes családok. <i>Oláh Györgytől</i>	33
IV. A kétfelé adózás sanyarú idejéből <i>Dr. Karácsonyi Jánostól</i>	43
V. Sámson, békésmegyei eredeti magyar néprege, <i>Szekely Lajostól</i>	48
VI. Idősb Mogyoróssy János emlékezete, <i>Göndöcs Benedektől</i>	59

II. Hivatalos közlemények:

I. Elnöki megnyitó beszéd Csabán 1892. augusztus 21-én tartott gyűlésen, <i>Göndöcs Benedektől</i>	71
II. Főtitkári jelentés, <i>Dr. Karácsonyi Jánostól</i>	74
III. Jegyzőkönyv a Csabán 1892. augusztus 21-én tartott gyűlésről	77
IV. Jegyzőkönyv a Gyulán 1893. június 4-én tartott gyűlésről	79
V. Pénztári jelentés.	81
VI. Muzeumi jelentés.	85
A társulat tagjainak és tisztviselőinek névsora.	88

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 10265/195 2. sz.

VII. Kötet: 1. Gyula vára bukása 1566. *Szabó Károlytól*. 2. Regesták a bécsi cs. kir. levéltárból, közli: *Károlyi Árpád*. 3. Ujabb adatok Békésmegye XV. és XVI. századbéli történetéhez, *Göndöcs Benedektől*. 4. Jegyzetek. A müncheni okmányok czimének és tartalmának rövid kivonata. 5. A Pero-féle lázadáshoz *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Békésvármegye helynevei, *Karácsonyi Jánostól*. 7. Gacsári István f.-gyarmati krónikája, közli: *Zsilinszky Mihály*. (Vége.)

VIII. Kötet: 1. Néhai gróf Wenckheim József-Antal emlékezete, *Göndöcs Benedektől*. 2. A békésmegyei hódoltság történetéből, *Szilágyi Sándortól*. 3. Regesták a bécsi cs. kir. állami levéltárból, közli: *Károlyi Árpád*. 4. Hevesi Bornemisza Benedek gyulai kapitánysága, *dr. Csánki Dezsőtől*. 5. Gyulának, a gyulai uradalomnak és a gyulai várnak keletkezése, *Karácsonyi Jánostól*. 6. Naplótöredék az 1683. évi hadjáratból, közli: *Zsilinszky Mihály*. 7. Békésmegye földrajzához, magyarázó szövegül Békésmegye térképéhez, *Miháfi Józseftől*.

IX. Kötet: 1. Wallaszký Pál emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. Egy emléklap Tót-Komlós multjából, *Tatay Jánostól*. 3. Adatok Tót-Komlós egyházának s községének történetéhez, *Gajdács Páltól*. 4. Tököl viszonyai Békésmegyéhez, különösen Gyulához, *Karácsonyi Jánostól*. 5. Regesták Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyveiből 1715—1795. *Haan Lajostól*. 6. A tót-komlói ágost. hitv. anyae gyház történetéből, közli: *Zsilinszky Mihály*. 7. Békésmegyei tudósítások 1836—1837. közli: *Zsilinszky Mihály*. 8. Békésmegyében ja méhészet hetedfél századqs multja, *Göndöcs Benedektől*.

X. Kötet: 1. Két feledésbe ment békésmegyei helység, *Karácsonyi Jánostól*. 2. Hol feküdt Alabian? *Karácsonyi Jánostól*. 3. Két összeírás a békésmegyei pusztákról, *Karácsonyi Jánostól*. 4. Regesták Békésvármegye közgyűlési jegyzőkönyveiből, *Haan Lajostól* (Folytatás.) 5. Békésvármegyét illető jegyzetek gr. Károlyi György főispánsága idejéből, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Egy békésmegyei karácsonyi mysterium, *Sipos Somától*. 7. Egy régi satyra a divatról, közli: *Sipos Soma*.

XI. Kötet: 1. Bonyhai Benjámin emlékezete, *Göndöcs Benedektől*. 2. Törökvilág Békésmegyében, *Karácsonyi Jánostól*. 3. Györy Vilmos emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 4. Békésmegye nemzetségei, *Karácsonyi Jánostól*. 5. Novák Antal életéhez adat, *Zsilinszky Mihálytól*. 6. Regesták Békésmegye jegyzőkönyveiből 1715—1795. (Folytatás) *Haan Lajostól*.

XII. Kötet: 1. Terényi Lajos emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. Egyetmás Orosházáról, *Veress Józseftől*. 3. A Hunyadiak békésmegyei birtokai és a dobozi Dánffyak, *dr. Karácsonyi Jánostól*. 4. Tót-Komlós, *ifj. Jankó Jánostól*. 5. A pusztaföldvári támadás 1488-ban, közli: *dr. Karácsonyi János*. 6. Békésvármegyének szolgabirói járásokra való régi felosztása, közli: *dr. Karácsonyi János*. 7. Pesty Frigyes a régi Békésvármegyéről, közli: *Zsilinszky Mihály*. 8. Békésvármegye a magyarnyelv érdekében 1832-ben, *Novák Antaltól*, közli: *Zsilinszky Mihály*. 9. Két magyar történelmi okmány a XVII. századból, közli: *Zsilinszky Mihály*.

XIII. Kötet: 1. Maróthy János macesői bán élete, közli: *dr. Karácsonyi János*. 2. Boszorkány perek Békésvármegyében, *ifj. Oláh Györgytől*. 3. Hogy és mikor került Gyula vára a magyar király kezére? közli: *dr. Karácsonyi János*. 4. Gyula város mult századi történetéből, közli: *Grócz Bela*. (Bevezetéssel ellátta: *dr. Karácsonyi János*.)

XIV. Kötet. 1. Haan Antal, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. Az érkeserüi Frater család levéltárának Békésvármegyére vonatkozó oklevelei, *Dr. Karácsonyi Jánostól*. 3. A mult századi gyulai plebánosok (Vége) *Grócz Bélától*. 4. A gyulai r. k. főtemplom *Grócz Bélától*. 5. Első kísérletek egy gymn. felállítására Gyulán, *Dr. Karácsonyi J.-tól*. 6. Békésvármegye közléte a XVIII. század elején, *Oláh Györgytől*. 7. A helvécziai vallástételt tartó gyomai ekklézsia históriája, *Dávidházy Bekes Sámuel*től.

XV. Kötet. 1. Hajnal Ábel emlékezete, *Szabó Jánostól*. 2. Békés város története a XVIII. század elejéig, *dr. Karácsonyi Jánostól*. 3. Olasz fogoly Gyula városában 1534-ben, *dr. Karácsonyi Jánostól*. 4. A békésmegyei régi kolostorok, *Krisztik Jánostól*. 5. Békésvármegyére vonatkozó régi magyar levelek. Egybegyűjtő: *dr. Karácsonyi János*. 6. Forradalmi népköltészet Békésvármegyében. Közli: *Oláh György*. 7. Békésmegyére vonatkozó kisebb közlések, *dr. Karácsonyi Jánostól*.

XVI. Kötet: 1. A régi Szeghalom és Füzes-Gyarmat népességi és birtok statistikája, *Csáky Dezsőtől*. 2. Kis nemesi élet Békésmegyében, *dr. Karácsonyi Jánostól*. 3. A Bölöni levéltár adatai Békésmegye multjához, *Krisztik Jánostól*. 4. Békésmegyei zarándokok Rómában, *Sörös Rudolftól*. 5. Regesták Békésmegye multjához 1711-ig, *dr. Karácsonyi Jánostól*. 6. A békésmegyei közmondások, népdalok helynevek, népregek s tréfák gyűjteményéből, *Szekely Lajostól*.

XVII. kötet: 1. Haan Lajos emlékezete, *Zsilinszky Mihálytól*. 2. Szemtanu elbeszélése Gyula városának 1529. évi ostromáról, *Sörös Rudolftól*. 3. A gyulai nemes családok. *Oláh Györgytől*. 4. A kétfelé adózás sanyarú idejéből *Dr. Karácsonyi Jánostól*. 5. Sámson, békésmegyei eredeti magyar néprege, *Szekely Lajostól*. 6. Idősb Mogyoróssy János emlékezete, *Göndöcs Benedektől*.

